

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
“КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ імені ІГОРЯ
СІКОРСЬКОГО”**

Факультет соціології і права

Кафедра теорії та практики управління

«На правах рукопису»
УДК _____

«До захисту допущено»
В. о. завідувача кафедри

_____ Ростислав ПАШОВ

«__» _____ 20__ р.

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня бакалавра

зі спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування

освітньо-професійна програма «Адміністративний менеджмент»

**на тему: «Управління змінами в системі публічного управління України у
воєнний та повоєнний періоди: вплив політичної культури»**

Виконав:

студент IV курсу, групи АМ-11
Горохов'янка Олег Тарасович

Керівник:

доцент кафедри теорії та практики управління,
к. наук з держ. упр., доцент,
Цимбаленко Яна Юріївна

Рецензент:

доцент кафедри філософії,
к. іст. н., доцент,
Фесенко Андрій Миколайович

Засвідчую, що у цій кваліфікаційній
роботі немає запозичень з праць інших
авторів без відповідних посилань.

Студент _____

Київ 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА	7
1.1 Політична участь громадян: класифікації, мотиви, психологія	7
1.2 Політична апатія як форма пасивної участі	12
1.3 Політична лояльність і негативізм як елементи політичної участі	16
Висновки до першого розділу	22
РОЗДІЛ 2. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТРАНСФОРМАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІД ВПЛИВОМ ЗМІН ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	24
2.1 Історичний чинник змін та їх вплив на формування політичної культури та публічного управління у Фінляндії	24
2.2 Роль органів публічного управління у сфері освіти у формуванні політичної свідомості. Досвід Норвегії	29
2.3. Шведський підхід до прозорості в публічному управлінні як фактор розвитку політичної культури	32
2.4 Цифровізація місцевих органів влади Великої Британії як шлях до підвищення політичної участі	35
Висновки до другого розділу	37
РОЗДІЛ 3. РОЛЬ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ	39
3.1 Вплив війни росії проти України на політичну культуру українського народу	39
3.2 Перспективи адаптації європейського досвіду в Україні	47
Висновки до третього розділу	56
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	63

ВСТУП

Актуальність теми. П'ята стаття Конституції України говорить: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [18]. Проте сучасна Україна стикається з проблемою реалізації цього положення в повному обсязі. Політична культура населення передбачає обмежену політичну участь в житті країни, яка в більшості випадків закінчується на виборах представника і покладанням надії на те, що він зробить життя кращим. Як показує практика, такий підхід не є ефективним та не призводить до бажаного розвитку.

Події Революції Гідності, АТО та повномасштабної війни суттєво вплинули на політичну культуру країни. Значною мірою посилилася потреба в прозорому, відкритому врядуванні та залученні громадян до процесів прийняття рішень. Політична трансформація населення вимагає від органів публічного управління вчасно реагувати на ці зміни та запити суспільства.

Перед Україною постає проблема і водночас можливість вибудувати омріяне суверенне майбутнє. Успіх цієї мети значною мірою залежить від ефективності органів публічного управління - їх здатності відповідати змінам в політичній культурі населення, впливати на неї та активно стимулювати політичну участь громадян у процесах прийняття рішень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана на кафедрі теорії та практики управління факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» згідно з ініціативною темою «Цифрова трансформація державного управління та місцевого самоврядування: виклики та можливості для досягнення Цілей сталого розвитку» (ДР №0123U101483), в межах якої автором досліджено особливості змін політичної культури українського суспільства в умовах воєнного стану та перспективи формування ефективних управлінських механізмів для підвищення політичної участі громадян.

Стан наукової розробки проблеми. Проблематика трансформації публічного управління під впливом політичної культури досліджується як у вітчизняній, так і зарубіжній науці. В Україні увагу до цієї теми приділяють Боднаров О., Іванова І., Цурканова І., Радкевич Т. та інші, які аналізують особливі форми політичної участі, трансформацію політичної свідомості, рівень громадянської активності.

У зарубіжній науковій літературі питання висвітлено в працях Алмонда Г. і Верби С., Гелімякі Т. та Васс Г., які розробили типологію політичної культури відповідно до державного устрою країни та вплив соціальних факторів на їх зміни. Делюка Т. і Бьоргог К., досліджують освітні ініціативи уряду та відкритість управління на політичну участь у демократичних державах.

Попри значну увагу до окремих аспектів теми, питання трансформації органів публічного управління під впливом зміни політичної культури в умовах війни та післявоєнного відновлення в українському контексті залишаються недостатньо вивченими. Це визначає актуальність подальших досліджень, зокрема з урахуванням європейського досвіду та потреб публічного управління.

Мета даної роботи – дослідити зміни політичної культури українського народу та знайти механізми адаптації управлінських структур до цих змін.

Дослідження визначеної мети передбачає поступове виконання таких завдань:

1. Проаналізувати трансформацію політичної культури українського суспільства у воєнний та повоєнний періоди як чинник змін у публічному управлінні.
2. Охарактеризувати вплив форм політичної участі (лояльність, апатія, негативізм) на ефективність управлінських рішень і легітимність влади в умовах кризи.
3. Дослідити теоретичні підходи до управління змінами в системі публічного управління в період глибоких соціальних трансформацій.
4. Вивчити європейський досвід управлінської адаптації до змін політичної культури та участі громадян у публічному управлінні.

5. Проаналізувати інституційні, процедурні та комунікативні механізми, які використовуються в Україні та країнах Європи для реагування на зміни політичної культури.
6. Запропонувати напрями вдосконалення системи публічного управління в Україні з урахуванням викликів, що постають у зв'язку з трансформацією політичної культури в умовах війни та відновлення.

Об'єкт дослідження – система публічного управління України у воєнний та повоєнний періоди.

Предмет дослідження – процеси управління змінами в системі публічного управління під впливом трансформації політичної культури

Методи дослідження. Методологічною основою даного дослідження є поєднання спектру теоретико-методологічних підходів. Основними методами серед них є: метод теоретичного узагальнення і структурного аналізу, що було використано в першому розділі визначення поняття політичної участі та його форм, метод аналізу і синтезу – був використаний в ході всієї роботи, зокрема при дослідженні досвіду підвищення політичної участі у європейських країнах, при аналізі результатів соціологічних досліджень та дослідженні українських інструментів політичної та громадської участі. Крім цього, було використано метод узагальнення для формування висновків в кінці кожного розділу і загальних висновків.

Новизна одержаних результатів. Уперше було розкрито специфіку впливу трансформації політичної культури українського суспільства на процеси управління змінами в системі публічного управління у воєнний та повоєнний періоди. Обґрунтовано, що зміна політичної культури, зростання громадянської активності та запит на прозорість зумовлюють необхідність адаптації управлінських структур, процедур і практик.

На основі порівняльного аналізу європейських практик визначено ефективні механізми публічного управління в умовах суспільної трансформації (зокрема в сферах освіти, цифровізації, відкритого врядування), які можуть бути

застосовані в українських умовах. Запропоновано практичні напрями удосконалення публічного управління в Україні з урахуванням впливу змін у політичній культурі населення.

Практичне значення дослідження. Викладений в ході кваліфікаційної роботи матеріал може бути використаний для подальших досліджень питання політичної та громадської участі громадян України. Результати аналізу і запропоновані шляхи підвищення політичної участі можуть бути застосовані державними та місцевими органами управління, адміністративними органами, а також окремими посадовими особами.

Загальний обсяг та структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота побудована за проблемно-тематичним принципом і складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, 9 підрозділів, загального висновку і списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1. ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА

1.1 Політична участь громадян: класифікації, мотиви, психологія

Досліджуючи питання політичної участі, часто можна потрапити на визначення американського соціолога Х. Макклоскі, згідно з яким, політична участь – це добровільна діяльність, за допомогою якої громадяни можуть впливати на рішення політичної системи, фактично формувати політику держави [13, с. 247].

Говорячи про добровільну політичну участь і беручи її за основу, варто визначити її мету. Науковиця Косілова О.І. визначає її як: «вираження задоволення або ж незадоволення станом політичних справ країни, а також бажання впливати на хід цих справ» [19, с. 128].

У своїй моделі політичної культури Габріель Алмонд та Сідней Верба визначили 3 види політичної участі. Перший вид – невольна та несвідома, тобто заснована на примусі з боку органів державної влади чи звичаї, або ж імпульсі. Відповідно носіїв цього виду науковці називали парокіальними (обмеженими). Другий вид – свідома, але все ще невольна участь, таку політичну особистість іменують підданською. Це коли людина усвідомлює потребу дотримуватись норм і регламентів. І останній вид – свідома та вільна політична участь, носієм якої називають партиципаторним, оскільки дана особистість може перебороти конфлікт раціоналізованих нею необхідних і здійснити власний вибір – розширити свої можливості в політичному світі [38].

До форм політичної участі належать голосування, участь у виборах, протестах, організація політичних партій тощо - цей перелік є доволі широким. Водночас, не усі форми політичної участі однаково популярні серед населення. Так, згідно соціологічного дослідження, результати якого в своїй роботі висвітлив науковець Сідней Верба, найбільше людей беруть участь у виборах – 71%, на другому місці йде зв'язок з політичними організаціями – 48% і на кінець – відвідування з'їздів політичних партій [34]. Через велику кількість змінних, які

визначають політичну участь, важко окреслити якусь єдину класифікацію її форм. Все ж, їх можна розглядати через призму деяких груп показників, як от визначених кандидатом філософських наук О.Г. Боднаровим.

Першою є група «легітимна та нелегітимна участь». До першої категорії відносяться вибори, петиції, демонстрації та мітинги, до другої ж науковець відносить тероризм, державний переворот і повстання. Друга група - інституційна (голосування, членство в політичній партії) та неінституційна (незаконні політичні угруповання). Крім цього, визначають загальнонаціональну політичну участь та місцеву, відтак є народний депутат України і депутат місцевого рівня [1]. Можлива й інша класифікація, але в будь-якому випадку та чи інша категорія, повинна задовольняти ряд чітких умов. По-перше, повинен бути здійснений конкретний політичний акт - висловлено позицію, що виходить за межі емоційної реакції та знаходить своє вираження у публічній або практичній площині, а не залишається на рівні приватного невдоволення чи дискусій у побутовому середовищі. По-друге реальна політична участь в більшості, окрім деяких випадків, повинна бути добровільною і на кінець – по третє, повинен бути альтернативний вибір і тільки тоді, участь буде дійсною, а не фікцією.

Проте, як виявилось – не все так однозначно. Справа в тому, що існує й інший підхід до визначення явища політичної участі. Так, на думку науковців С. Хантінгтона та Дж. Моріс Нельсона, політична участь може бути і примусовою.

Політичну участь можна вважати добровільною лише в тому випадку, якщо людина свідомо, без зовнішнього втручання збоку політиків приймає політичні рішення, висловлює свою позицію. В той же час, примусова – це вимушена участь, яка здійснюється під певним впливом, стимулом (залякування, підкуп, тощо). Дуже чітко спостерігається залежність цих двох видів від існуючого політичного режиму в країні. Добровільна політична участь частіше спостерігається в демократичних країнах, в той час як примусова – в тоталітарних, її режим може використовувати залучаючи маси для символічної

участі в різного роду політичних видовищах, це робиться з метою створення ілюзії суспільної підтримки [34, с. 93-94].

Наприклад, візьмемо невизнані вибори в так званих ДНР, ЛНР, Херсонській та Запорізькій областях 27.09.2022. Не беручи до уваги тотальну фальсифікацію виборів, в контексті нашої теми варто звернути увагу на той факт, як залучали населення до участі в цьому «всенародному голосуванні». Використовуючи тоталітарні методи впливу на громадськість, яка проживала на тих територіях, місцева окупаційна влада мала на меті утворити видимість демократичного вибору місцевого населення. Це все робилось для того аби створити хоча б мінімальну картинку підтримки збоку народу, та виправдати воєнні дії на території іншої держави. У багатьох країнах світу участь у виборах чи протестах є звичним явищем, проте лише за умов демократичного режиму громадяни здійснюють її добровільно, без тиску з боку правлячої еліти. Лише добровільна участь є проявом особистих політичних переконань і позицій.

У процесі дослідження феномену політичної участі постає фундаментальне питання: з яких причин та з якою метою індивіди залучаються до політичного життя суспільства. Як зазначає О.Г. Боднаров, на певному етапі суспільного розвитку, подальше самовдосконалення особистості стає неможливим без її активної участі в політичному процесі. Ані економічна насиченість, ані технологічний розвиток, ані культурна витонченість не здатні повністю замінити людині можливість брати участь у політичному житті та ефективно використовувати свої права. Також на це питання нам можуть відповісти моделі політичної участі. До прикладу, візьмемо когнітивну модель участі, яка заснована на обліку внутрішнього миру та суб'єктивного сприйняття зовнішнього середовища. Так, для одних людей політична участь це засіб відгородитись від впливу і тиску зовнішнього світу, для інших політична участь виступає знаряддям, за допомогою якого індивід організовує підйоми активності. Ще одна модель говорить нам про те, що на політичну участь впливає набір певних цінностей людини. Деякі дослідники також звертають увагу на ступінь психологічного пригнічення особи як чинник, що впливає на її політичну

активність. За цією теорією, спрямованість соціального самопочуття людини виливається в схильність до політичної участі [1, с.9]. Наприклад, якщо суспільство незадоволене станом справ в країні, то воно більш схильне до участі у протиправних видах політичної активності.

Проте не слід називати якусь із моделей правильною, а якусь ні, зовсім навпаки – їх варто розглядати разом, адже у своїх висновках вони перетинають і доповнюють одна одну. На базі цих фактів, існує багато різних способів побудови інтегративних моделей політичної участі, які враховують базові для вищезазначених концепцій фактори, а саме соціальні й демографічні характеристики, політична або ідеологічна ідентифікація і раціональний розрахунок.

Також важливо зазначити і психологічний фактор, а саме рівень зацікавленості особою політикою, сприйняття індивідом своєї участі і мотивація до партиципативної діяльності. Дослідження, при яких дані суб'єктивні фактори накладались на різні види політичної участі, довели, що неактивні громадяни, які називають себе аполітичними, себто не беруть участі в політичних діях, на психологічному рівні не відчують зацікавленості або особистого контролю над подіями. Водночас, люди які є політично активними, психологічно включені в процеси, які відбуваються.

Таким чином, до основних мотивів та причин політичної участі громадян можна віднести:

1. Задоволення власних інтересів;
2. Втілення в житті власних поглядів та ідеалів;
3. Відчуття контролю над ситуацією;
4. Соціалізація, адже беручи участь в політичному житті, людина набуває нових знайомств, більше спілкується;
5. Заміщення власних невдач. Людина може зазнавати невдачі в інших сферах житті і компенсувати їх в політичній участі;
6. Щира зацікавленість політичним життям країни;
7. Власна політична, або іноді навіть неполітична кар'єра;

8. Соціальний альтруїзм. Коли людина готова віддавати власне життя справі, яка покращить життя соціуму [13, с. 249].

Загалом, в сфері політичного життя країни громадян можна поділити на дві категорії: політично активне і політично пасивне населення. Політично активне населення цікавиться політикою, хоча б мінімально розбирається в політичних процесах, вони завжди в курсі політичних новин. Ба більше, активніші серед активних, виявляють бажання самотужки впливати на політику з середини, залучаючись до політичної діяльності на інституційному рівні. В той же час, політично пасивне населення абсолютно не цікавиться політичною повісткою держави, усіяко намагається уникнути пересікання з політикою, часто навіть не голосують на виборах і звичайно ж виключають для себе будь-яку участь в політиці. Звісно ж не можна усе поляризувати, адже навіть найбільш пасивна до політики людина все одно має якесь мінімальне уявлення та думку про свого президента, про те чи комфортно живеться в країні, чи влаштовують закони і тд. Саме тому є й такі люди, які беруть участь в політиці до певних меж, або лише в тих ситуаціях, коли вважають що дійсно можуть якось вплинути на ситуацію [19, с. 130].

Також, виходячи з вищесказаного, політично пасивне населення можна класифікувати на три групи. До першої входять люди, яким абсолютно байдуже на політику, вони зайняті власними клопатами і справами, професійною кар'єрою, тощо. Другу групу становлять громадяни, які не вірять, що вони щось вирішують. Це відчужені від політики люди, які переконані, що незалежно від того, чи будуть вони голосувати на виборах, чи будуть висловлювати свою позицію – нічого не зміниться, а потрібні зміни будуть запроваджені і без них. Третя група складається з людей, які розчарувались в правосудді, політичному житті, законності. Проте у кризових ситуаціях, подібні громадяни можуть активізуватися, виявляючи високий рівень мобілізаційної готовності [19, с. 131].

Отже, політична участь це участь громадян в політичному житті країни з метою впливу на політичні рішення і формування державної, районної, місцевої і тд. політики. Істинною вважається добровільна політична участь, в той час як

примусова використовується владою для імітації суспільної підтримки. Існує безліч класифікацій форм політичної участі, моделей і теорій її реалізації, проте не варто відкидати будь яку з них, а навпаки – потрібно розглядати їх в сукупності, і тоді можна скласти цілісну картину. Політична участь в більшій, чи меншій мірі виражається як в політично активного, так і в політично пасивного населення. А на рівень політичної активності впливають мотиви громадян, їх психологічні причини політичної участі. Цих рівнів існує декілька, в наступних розділах ми розглянемо основних три – апатія, негативізм та лояльність.

1.2 Політична апатія як форма пасивної участі

Однією з основних специфічних форм прояву політичної участі є апатія. Відповідно до визначення науковця О. Кулеби, апатія – «це стан людини, при якому вона не бере участі в політичних подіях та політичному житті країни, вона не цікавиться політикою і вважає себе аполітичною людиною» [22, с.65]. Для таких індивідів питання загальнодержавної політики не становлять пріоритету; на перший план виходять особисте життя, комфорт і самореалізація. Нерідко вони утримуються від участі у виборах, а якщо й беруть у них участь, то без належного інтересу до змісту політичного процесу, виконуючи цю дію радше формально [22, с.66].

На сьогодні в світі набагато більше розвинена демократія, ніж колись, збільшилась політична свобода людей, суттєво розширили виборчі права, надали можливість брати участь в політичних організаціях і створювати їх. Здавалося б, що це все повинно було б спричинити потужний ривок в політичній активності населення. Проте, як показує досвід, в багатьох демократичних країнах спостерігається прямо протилежна ситуація. Нині, все частіше спостерігається тенденція на політичну апатію як втрату інтересу до політики, незацікавленість в політичній діяльності.

У сучасному науковому дискурсі політична апатія розглядається як явище негативне і ґрунтується на розумінні її як політичної пасивності громадянина. У своїй праці «Two faces of political apathy» американський науковець Том ДеЛука,

визначає апатію як байдужість громадянина, що є протилежною до традицій демократії та політичної участі американського суспільства. На думку автора, існує дві сторони апатії: свідомі і та, яка є наслідком дії зовнішніх факторів. З першим видом все зрозуміло – апатія є особистою відповідальністю індивіда, а от відповідальність за другий аспект несуть інші джерела, як от система політичної еліти або організаційна структура суспільства в цілому. Тобто, у першому випадку не передбачається вплив зовнішніх факторів на політичну активність людини, хоча в той же час, наприклад, зростання зайнятості неполітичною діяльністю, особистим життям, власними проблемами може суттєво унеможливити політичну участь. Що стосується другої сторони апатії, то вона може бути наслідком дії влади, яка ретельно обмежує права і свободи громадян шляхом проведення політичних маніпуляцій і відповідних дій збоку політичних інституцій. Саме тому така апатія і є негативною [41].

Прикладом вищезазначеного може бути держава Російська Федерація. Впродовж останнього десятиліття вищі органи влади систематично ухвалюють нормативно-правові акти, спрямовані на поступове посилення контролю над суспільством та обмеження громадянських свобод. Виходячи на мирні акції протесту, громадяни з високою ймовірністю ризикують бути затриманими правоохоронними органами, а у зв'язку з повномасштабною війною, яку розв'язала Росія в Україні, затримати можуть навіть за одиночний пікет з білим листком А4 чи публікацію в соціальних мережах допису про непідтримку війни. Публічні особи, які висловились проти влади зазнають політичних переслідувань, в той час, як ті, хто надають перевагу мовчанню не підпадають під «важку руку Кремля», а ті хто вирішив публічно підтримати владу, швидко отримують кар'єрний ріст у своїй справі. Окрім цього, в країні відсутня свобода вибору: результати усіх референдумів та виборів відомі суспільству ще до початку голосування. Влада в країні не змінюється вже більше 20 років. Це все призводить до того, що більшість людей стають аполітичними, розуміючи, що їх голос нічого не вирішує. Для самого ж керівництва це навпаки вигідно – вони отримують поле для маніпуляцій і захищеність від переворотів.

Існує такий вислів: «Якщо ти не цікавишся політикою, то політика починає цікавитись тобою». Ця фраза чудово може бути обґрунтована думкою ще одного американського дослідника Ч. Р. Міллза. Автор у своїй праці «White Collar» зазначає, що апатія є виявом відчуження людей від політики, що, в свою чергу є результатом свідомого маніпулювання через ЗМІ та інші канали впливу, які використовує влада. При цьому, Міллз не відкидає, що апатія може бути як ірраціональною, несвідомим потягом особистості, так і проявом мотивованого цинізму, який вилився із недовіри до влади та розчарування у власних надіях, або проявом свідомого відходу від політики, через відсутність інтересу в даній сфері. Загалом в його роботі апатія постає як форма політичної пасивності, яка на думку Ч. Р. Міллза є негативною, оскільки за його словами, громадянин перетворюється із суб'єкта політики на об'єкт, яким керують зовнішні сили, зокрема політичні еліти та ЗМІ [50].

Водночас, на думку науковця І. І. Іванової, не зовсім правомірною є точка зору про те, що апатія це виключно негативне явище. Апелюючи до такого принципу демократії, як наявність інституційних умов можливості реалізації свобод людини, авторка зазначає, що використання або нехтування цими можливостями є особистою справою кожного. Розуміння неможливості існування первісної системи демократії призведе до появи нових сучасних її систем, за якими політична апатія є не негативним явищем, а навіть позитивним, яке слугує підтримці стабільності демократії та врівноваження її інститутів.

Причини виникнення апатії зводяться до двох видів: внутрішніх і зовнішніх причин. До перших І. І. Іванова відносить [13]:

- Впевненість в тому, що один голос нічого не вирішує. Громадяни думають, що вони не в змозі реально що-небудь змінити в країні;
- Першим пріоритетом йдуть приватні проблеми. Так званий індивідуалізм, який притаманний більшості суспільства. Він проявляється у відстороненні від загальнодержавних справ, політика сприймається як щось далеке і другорядне, того, що мене не стосується;

- Особисті принципи людини. Громадянин має суб'єктивні причини щодо вибору цієї політичної позиції.

До зовнішніх причин відносяться:

- Стан економічних справ в країні. Якщо існують економічні проблеми, то вони вважаються першочерговими і їх вирішення для населення є пріоритетом. Через це, вони стають менш активними в інших сферах життя, зокрема в політичному житті суспільства, перестають цікавитись ним;

- Відповідні дії збоку влади, спрямовані на відсторонення громадян від політики, нав'язування лише однієї точки зору. Серед таких дій є маніпуляції свідомістю громадян через ЗМІ та інші канали зв'язку, а також прийняття відповідних законів, які обмежують політичну участь населення країни;

- Безальтернативність вибору. Вище керівництво влади не змінюється протягом великого проміжку часу, при цьому здійснюється систематичне перешкоджання діяльності опозиційних сил, аж до їх повної маргіналізації або ліквідації;

- Неможливість влади задовільнити інтереси населення, що призводить до втрати довіри до керівництва, розчарування у власних політичних надіях.

Повертаючись до теми негативної та позитивної апатії, можна побачити залежність цих двох явищ від типу держави. В країнах Заходу, наприклад в США, апатія є радше позитивним явищем. Тут увага до держави з'являється лише тоді, коли виникають важливі суспільні питання, а більшість питань вирішуються на місцевому рівні. Передбачається, що для ефективного функціонування держави і демократії, зовсім не обов'язковою є висока політична участь серед більшості суспільства. Політична байдужість є наслідком делегування частини своїх повноважень правлячій еліті. Основна частина населення більше переймається власними проблемами, аніж політичними. Тобто люди перманентно забезпечені усіма можливостями реалізації прав і свобод, у

них добре розвинена економіка, існують вже вкорінені громадянські традиції – це все дозволяє більше розвинути індивідуалізму. В подібних країнах політична апатія буде фактором досягнення рівноваги між суспільством та державою, аніж доказом деструктивних політичних процесів.

Водночас, наприклад в країнах пострадянського простору, апатія є негативним явищем. Тут, вона є реакцією громадян на дії влади, яка створює несприятливі умови для політичної активності. Політична апатія є результатом зовнішніх негативних чинників, як от: корупція в органах публічного управління, кумівство, відсутність соціальних ліфтів, клановість. Люди усвідомлюють що не можуть подолати перешкоди, які створюються для неї державним апаратом, вони розчаровуються в наявних політичних відносинах. Це свідчить про негативні тенденції розвитку суспільно-політичного життя [13, с. 248-249].

Отож, політична апатія це втрата інтересу до політичної системи країни та відсутність бажання участі в політичному житті країни. Вона може бути спричинена зовнішніми та внутрішніми чинниками. Апатія існує двох видів позитивна і негативна, це залежить типу держави, наприклад в країнах Заходу вона є точкою рівноваги між суспільством і державою, а в країнах пострадянського простору є точкою розчарування в політичних процесах, недовіри до владних структур, низького рівня розвитку політичної культури.

1.3 Політична лояльність і негативізм як елементи політичної участі

Явище політичної лояльності вивчало дуже багато науковців, серед них і М. Вебер, і М. Михальченко, Дж. Грей, М. Лазарєв та інші. З цієї різноманітності підходів до розуміння даного поняття, випливає неоднозначність у визначенні сутності політичної лояльності як однієї з форм політичної участі. Саме дослідження цієї проблеми і є метою даного розділу.

Науковець А. Тітаренко розуміє політичну лояльність як визнання громадянином законів держави, підпорядкування цим законам, дотримання настанов та встановлених вимог влади. Звісно така думка має право на життя,

проте вона відображає лише деяку частинку від усього поняття, що не в повному обсязі описує політичну лояльність, а радше окреслює явище законослухняності. Доктор політичних наук Ханстантинов В. О. зазначає, що «політична лояльність є відображенням відносин між громадянином і владою, в яких має місце вираження довіри до влади, підтримка її політичних дій та кроків, якщо вони збігаються із потребами громадянина, і толерантно ставитись до тих рішень, які громадянин не підтримує» [35, с.61]. Крім цього, політична лояльність означає брати участь в політичному житті, можливість впливати на події в суспільстві, усвідомлювати свою спільну із владою відповідальність за збереження цілісності державно-політичного устрою в країні, і як наслідок – дотримуватись вимог влади діяти в рамках чинного законодавства [35, с.61-62].

Ще однією особливістю відносин між об'єктом і суб'єктом влади, яким є політична лояльність, є те, що суб'єкт нав'язує свою волю об'єкту, а об'єкт в свою чергу діє відповідно до цієї волі. В сучасних умовах такі відносини реалізуються через механізми довіри, примусу, солідарності, спонукання, маніпулювання, толерантності. Що цікаво, так це те, що ці відносини реалізуються в кожній державі по різному, і тут ми знову повертаємось до теми залежності форми політичної участі від політичного режиму. Відповідно до цього поділу виділяють такий вид політичної лояльності як демократичний.

Демократична політична лояльність передбачає перш за все добровільний, раціональний погляд на державу, політичну систему і політичні процеси в країні. Цей вид лояльності можливий за умови, коли згадані вище відносини між владою і громадянином, регулюються на базі переконання, солідарності та авторитету влади. Демократична політична лояльність стає можливою якщо в державі забезпечуються права і свободи громадян, вільний доступу до різних джерел інформації, свобода опозиції, наявність ідеологічно і партійного плюралізму і тд. Окрім цього, в країні із даним типом лояльності, існує вільне волевиявлення народу, активні інститути громадянського суспільства, які на рівних правах взаємодіють із державою. У своїй роботі, науковець Ханстантинов виділяє

декілька підвидів демократичної лояльності, серед них активістсько-підданська, громадянська і пасивно-нейтральна лояльність.

Перший стан це коли громадянин повністю поділяє позицію влади, її спосіб ведення державної політики. У цьому випадку, що б не робила влада, індивід автоматично це підтримує, фактично ототожнюючи себе з правлячою елітою.. Влада в його очах має величезний авторитет, тож лояльність до неї є беззастережною, що виливається у відповідні вчинки на користь держави.

Громадянська лояльність це коли громадянин підтримує правлячу політичну силу не під впливом її авторитету, а через те, що його позиція збігається із позицією влади. Громадянсько-лояльний індивід формує своє ставлення до правлячої еліти після конструктивного і критичного осмислення її дій, цілей, підходів. Такий громадянин виявляє прагнення на рівноцінному підґрунті взаємодіяти із владою в тих починаннях, які вважає позитивними і водночас свідомо, але толерантно відмежовуватись від тих дій, які він особисто вважає невдалими, неприйнятними.

На кінець третій стан – пасивно-нейтральна лояльність. Це коли громадянин на власному світоглядно-етичному рівні не підтримує чинну владу, її цілі, окремих лідерів, їх політичну програму і тд. При цьому, хоч індивід і не ідентифікує себе із владою, проте і не є протестно-налаштованим. Людина розуміє, що можливо їй особисто правляча сила і не подобається, все ж вона обрана демократичним шляхом більшою частиною населення і має його підтримку. Тож індивід, поважаючи вибір цих людей, поважаючи основні цінності демократії, при цьому не будучи прихильником влади, все одно залишається громадянсько-відповідальною особою і законослухняним громадянином.

Окрім демократичної лояльності існує ще одна – «патологічна». Цей вид базується на таких формах впливу влади на громадянина, як примус, насилля, маніпуляції, авторитет. Часто такий вид лояльності демонструється під час переслідування, війни, інших конфліктів. Крім цього, звертаючись до А. Маслоу, можна виділити, що патологічна лояльність виявляється завдяки фізичним

потребам людини у відсутності тривоги і хаосу, в силі покровителя, в обмеженнях та залежності. Ще однією причиною є страх, особливо страх перед диктаторською владою, у цьому стані людина перестає належати собі і буде робити все, аби захиститись, уникнути небезпеки. Страх керує людиною і вона перестає раціонально мислити, аналізувати, вона починає показово, сліпо підтримувати владу і водночас демонструвати ненависть до її ворогів. Індивід перебуває в агонії, він сам собі вже не належить.

Третім видом є маніпулятивна лояльність. Це коли людині нав'язується вигідні для маніпулятора погляди, вигідні думки, вигідна картинка світу. Таким чином, увага індивіда від реальних проблем може відволікатись, що сприяє формуванню хибного уявлення про благополуччя в державі та ефективність дій влади. Під впливом постійних маніпуляцій, створюються політичні міфи, символи влади, які насаджуються в голови масам через різні канали комунікації. Люди сприймають нав'язану ззовні думку за свою власну і через це видається, що лояльність є абсолютно щирою. Подібне ми можемо спостерігати в Росії, де ведеться послідовна пропаганда, яка нав'язує людям ідею про «руській мір» та визволення України від неонацистів. Такі наративи, з погляду критично мислячої особи видаються абсурдними, але сприймаються як істина тими, хто перебуває під тривалим впливом маніпулятивної інформаційної кампанії [35].

Отже, політична лояльність – комплексне явище, яке зібрало в собі такі фактори, як відношення громадянина і влади, довіри, толерантності, ідентичності, легітимності та ін. Вона буває трьох видів і залежить від політичного режиму в країні. Найкращою є демократична лояльність, адже саме вона передбачає можливість раціонального, виваженого осмислення чинної ситуації в країні, водночас до інакшості при демократичній лояльності, спостерігається толерантне ставлення.

Фактичним антагоністом лояльності є негативізм. Це несхвалення дій влади, критика політичної еліти. Людей які поділяють негативізм відносять до опозиції чинної влади, вони не розділяють кроки керівництва держави, при цьому беруть участь в політичному житті суспільства. Це несхвалення дій влади

має здатність проявлятися у різних формах політичного протесту. В яких саме – залежить від ступеня накопиченого негативізму в суспільстві, а також від нормативно-ціннісного ставлення суспільства до політичного протесту. Наприклад, він може бути виражений в електоральному негативізмі, коли люди голосують «проти всіх», або здають пустий чи спотворений бюлетень. Існує й більш жорсткіша форма прояву негативізму, наприклад масові мітинги чи революції [10, с. 42].

Часто негативізм по відношенню до влади, в людині може з'явитись через реальні причини, наприклад незадовільне ведення державної політики, явні порушення законодавства, недотримання обіцянок або інші політичні скандали. Це сталося в Україні спочатку в 2004 році, коли вибори були сфальсифіковані на користь В. Януковича і люди вийшли на масовий протест з позицією невизнання нового керманіча держави і вимогою перевиборів, такий протест назвали Помаранчевою революцією. Потім, у 2013 році, розпочалась Революція Гідності або Євромайдан. Люди були незадоволені позицією влади про відмову підписати угоду про ратифікацію з ЄС і фактично відмову від законодавчо закріпленого курсу на європейську інтеграцію. Хоча спочатку це був конфлікт інтересів, а акція протесту була мирною, проте після силового розгону студентів-мітингувальників і намагання жорстоко придушити незадоволення населення, він переріс в конфлікт цінностей. Мирна акція протесту переросла в криваву бійню, загинуло сотні мітингувальників, проте рівень негативізму настільки зашкалював, що ніхто не збирався відходити, а вимоги народу зросли: тепер вони хотіли не лише відновлення європейського курсу, але й повної відставки влади. Будь-які обіцянки тодішньої політичної еліти не сприймалися від слова взагалі, а ухвалення репресивних законів лише поглиблювало суспільну напругу та радикалізувало протестні настрої.

У ситуації з Україною цікавим є той факт, що згідно соціологічних опитувань того часу, наростання негативізму та протестного потенціалу серед населення почалось ще у 2011, попри те, що влада говорила про покращення життя, економічних показників і тд. До слова, це все відбувалось на фоні утиску

демократії, а саме, до прикладу, скасування конституційної реформи. Щоправда, тоді це вилилось лише у втраті довіри до влади, її легітимності. Цей факт, говорить нам про накопичувальний ефект. Тобто чим більше неприйнятних речей робить влада, тим сильніший рівень негативізму серед суспільства, а від ступеня неприйнятності дій влади, залежить ступінь протесту.

Ще однією причиною нарощення негативізму і прояв його у протесті є неефективність або навіть відсутність інструментів демократичного впливу на владу. В ситуації, коли громадські слухання, петиції не сприймаються владою, а на місцях панує корупція і кумівство, шляхів реального впливу на прийняття рішень стає дедалі менше. Іншими словами, доступ до органів влади стає практично недосяжним. Можна припустити, що найбільший негативізм і протест з'являються тоді, коли людина перебуває на межі відчаю, який перетворюється у незадоволення, тотальне обурення.

Проте існує і «штучно створений» негативізм. Це коли через різні канали інформації, такі як ЗМІ, соцмережі і тд, «вкидається» фейкова інформація з метою дискредитації політичної еліти. Доволі часто інформація або зовсім вигадана і не підтверджена, або неправильно інтерпретована. Коли потік такої інформації збільшується, людина починає волею – неволею вірити в це, а політичній еліті вже важко донести реальний стан справ, бо її просто ніхто не слухає. Подібне в найбільших масштабах відбувалось під час виборів президента України 2019 року [10].

Отже, негативізм це форма політичної участі, за якого населення не підтримує дії влади. Це стан суспільства, за якого воно незадоволене рішеннями політичної еліти і прагне вплину на них, змінити чинний стан справ в країні. Рівень негативізму залежить від ступеня неприйнятності дій влади, а також може мати накопичувальний ефект. Він може з'являтися внаслідок реального свавілля збоку влади, а може під впливом фейків і брудної інформації, яка дискредитує політичну еліту. Негативізм у найжорстокіших формах проявляється тоді, коли не існує інших інструментів впливу на владу, або вони неефективні.

Висновки до першого розділу

Підсумовуючи матеріал вищезгаданої теоретичної бази, можна стверджувати про важливість добровільної участі для демократичного розвитку держави. Політична участь – форма політичної діяльності індивіда з метою впливу на рішення влади країни. Здійснюючи політичну участь громадянин реалізовує свої права і свободи.

Негативізм - не підтримка правлячої еліти, як особлива форма політичної участі, найчастіше активізується під час кризових ситуацій в державі, зумовлених діями влади. У таких випадках системі публічного управління критично необхідно реагувати на запити суспільства, для того аби зберегти свою легітимність. Якщо органи влади не надають можливостей для конвенційних методів впливу, тоді це може призвести до протестів, і дестабілізації безпекової та політичної ситуації в країні. В окремих випадках цим можуть скористатись зовнішні вороги.

Політична лояльність, як антонім негативізму – виявляється у толеруванні дій влади. Якщо це демократична лояльність, себто добровільна, раціональна, та обміркована, тоді вона найкраще сприяє розвитку країни в цілому. Для демократичних органів публічного управління, досягнення лояльності з боку населення є головною метою прийнятих рішень, адже тоді це є ознакою того, що суспільство готове працювати з державою заради спільної мети. Найбільшу ефективність лояльність приносить у випадках, коли система державного управління є відкритою, залучаючи громадян до процесу прийняття рішень.

Що стосується апатії, то це відсутність зацікавленості в політичному житті країни, іноді зневіра, неучасть в політичних процесах, небажання що небудь змінити. Деструктивний вплив політичної апатії на систему публічного управління може різнитись в залежності від ступеню демократизації держави.

Наприклад, у країнах Заходу вона є мінімальною, адже там апатія є наслідком передачі повноваження політичній еліті і впевненість в ній: через наявний механізм стримування і противаг в політичних інститутах, прозорість політичної системи, гарантування реалізації прав і свобод неучасть громадян в

політиці не несе негативного наслідку для держави і громадянського суспільства в цілому. В той час як в країнах де демократія перебуває на ранньому етапі, апатія несе набагато більший деструктивний характер. Вона є наслідком негативного відношення до існуючих державних інститутів, зневіра в них. Її поява зумовлюється відсутністю механізмів впливу на перебіг політичних подій країни, закритістю системи органів влади. Відсутність стимулюючих до активізації політичної участі рішень збоку центральних органів виконавчої влади (ЦОВВ), сповільнює темпи розвитку демократії та економічних свобод.

Таким чином, можна спостерігати взаємний вплив процесів трансформації політичної культури населення та публічно управлінських процесів. Критично важливо, аби державний апарат відповідав одночасно і поточним запитам збоку суспільства, і стратегічним завданням демократичного розвитку. Це вимагає проактивного впровадження інклюзивної, відкритої політики, яка сприяє зростанню довіри до інституцій та залученню громадян до процесу ухвалення рішень.

РОЗДІЛ 2. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТРАНСФОРМАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІД ВПЛИВОМ ЗМІН ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

2.1 Історичний чинник змін та їх вплив на формування політичної культури та публічного управління у Фінляндії

Обрання громадянами якоїсь певної форми політичної участі, і як наслідок – формування політичної культури цієї держави, базується на багатьох факторах, об’єктивних та суб’єктивних умовах. Норвезький професор у своїй роботі зазначає, що політична інтеграція громадян у політичний порядок не відбувається автоматично і не може сприйматися як щось дане. Вона залежить від складних процесів політичної соціалізації, і політична освіта є частиною цих процесів [39, с. 23].

Формування політичної культури розглядалось багатьма науковцями починаючи з другої половини ХХ століття. Зокрема, першою фундаментальною роботою була праця американських дослідників Г. Алмонда та С. Верби «Громадянська культура. Політичні орієнтації та демократія п’яти націй», у якій розглядається політична культура країн Америки (США та Мексики) і Європи у лиці Великобританії, Німеччини (ФРН) та Італії. Це та інші дослідження просувають думку, що оскільки в Європі проживає велика кількість різних народів, з різним історичним політичним шляхом, то неможливо окреслити єдину європейську політичну культуру. Натомість, існують лише певні подібності [31].

Зокрема, у статті 10 «Договору про Європейський Союз» декларується, що ЄС функціонує на засадах представницької демократії і «наскільки це можливо, процес прийняття рішень є відкритим і максимально наближеним до громадян». [40] Як зазначає український дослідник Кирпичник, перша половина ХХ століття характеризувалась більше зверненням до національних почуттів та національної гідності. З другої половини століття, акцент робився на підвищенні добробуту громадян, з одночасним зверненням на потреби вираження нацменшин.

Всередині Європи політична культура націй демонструє значну різноманітність, що відображається в унікальних моделях поведінки, цінностях і підходах до управління. Однією з таких моделей є нордизм, який характерний для Скандинавських країн — Данії, Норвегії, Швеції, а також, у ширшому контексті, Фінляндії та Ісландії. Цей термін виник в ХХ ст., після першої світової війни і означав симпатію до нових ідей в більшій тісній співпраці органів виконавчої влади між країнами. Його витoki можна простежити до міжвоєнного періоду, коли скандинавські нації прагнули уникнути конфліктів і зміцнити свою позицію в Європі через мирну кооперацію.

В цьому контексті під співпрацею мається на увазі в першу чергу сусідні скандинавські країни, з подібною історією та менталітетом. Концепція нордизму передбачає використання транснаціонального порівняння як способ покращення внутрішніх політичних процесів. Фактично, центральні органи виконавчої влади, зокрема МЗС, ініціює вивчення політик сусідніх країн, адже це допомагає покращити добробут власної держави, а також сприяє підвищенню міжнародної співпраці [16, с.85-86]. Історичні події регіону заохочували країн вчитись одна в одній, але при цьому зберігати незалежність у прийнятті рішень на національному рівні. Тут можна спостерігати різницю відмінність між цією системою співпраці, і співпрацею таких країн-сусідів як Росія та Білорусь, де «обмін досвідом» перетворився у фактичне підпорядкування однієї країни іншій.

Продовжуючи тему країн північної Європи, варто зосередити увагу на Фінляндії та як їй вдалось подолати політичну апатію населення. Однією з особливостей є високий рівень інтеграції інститутів громадянського суспільства в процес формування та реалізації державної соціальної політики. Зокрема, профспілки, громадські організації та інші суспільні ініціативи активно співпрацюють із державними структурами в розробці програм добробуту.

Така модель взаємодії забезпечила високий рівень легітимності соціальних реформ, адже зміни не сприймалися як нав'язані «згори», а як результат широкого суспільного консенсусу. Завдяки такій співпраці, коли зміни в суспільстві обговорювались і впроваджувались спільно з громадськістю, у країні

не виникало сильного спротиву цим змінам. Люди відчували, що реформи справедливі і корисні, тому підтримували їх.

Особливістю фінського народу є тривала боротьба за виживання, яка в дуже багатьох аспектах схожа з українською історією. По-перше, розташування країни на півночі Європи зумовлювало дуже холодні та затяжні зими, та короткочасне і недостатньо тепле літо. Це призводило до тяжкого голоду, який забрав більше життів, ніж війни в яких фіни брали участь. Найстрашніший з них забрав життя близько 6.5% громадян. По-друге, більшу частину своєї історії Фінляндія була бідною аграрною країною, а більшість населення було зайнято сільським господарством. Лише в 50-их роках XX ст., країна почала здійснювати перехід до індустріального суспільства, а в 80-их та 90-их перетворилась на багате інформаційне.

Також варто відзначити політичне життя країни. Справа в тому, що Фінляндія, яка розташована між Сходом і Заходом Європи, дуже довгу частину своєї історії була частиною Швеції, а протягом 19 ст. перебувала під Російською імперією. Здобувши формальну незалежність у 1917 році, країна ще довгий час виборювала свою фактичну самостійність, в тому числі мова йде й про радянсько – фінську війну 1939 року, внаслідок якої країна втратила частину територій. Після завершення війни, Фінляндія ще довгий час страждала від впливу радянського союзу, який намагався диктувати їй свою політику, і змогла від нього звільнитись лише в 1991 році - після розвалу СРСР.

В контексті вибудовування власної ідентичності, варто згадати й питання фінської мови. В період перебування країни під Швецією, а згодом і Росією, фінська мова не мала популярності, а більшість літературних творів писались шведською аж до кінця XIX ст. Відтак, після здобуття незалежності, влада зробила значний акцент на розвиток національної ідентичності на основі принципу «одна мова, одна нація». Це відбувалось, зокрема, через ЗМІ та літературу [17].

В результаті такої боротьби за виживання, в політичній культурі країни сформувався запит на проведення такої політики, яка б гарантувала збереження

фінської нації. Таким чином, легітимність держави тісно пов'язана з її здатністю гарантувати національне виживання. Відтак, кожен уряд у своїй політиці змушений демонструвати громадянам, що його дії та програми спрямовані на збереження стабільності, культурної ідентичності та добробуту країни. Історія становлення Фінляндії як держави, це приклад об'єднання нації заради досягнення спільної мети - збереження власної країни.

Такий шлях до добробуту та незалежності змушує націю постійно думати про майбутнє. В країні створено безліч наукових центрів, написано багато праць на тему футурології - майбутнього розвитку країни. Парламент держави навіть запровадив спеціальний комітет з питань майбутнього, а також діє інноваційний громадський фонд SITRA, головними завданнями яких є проведення досліджень на тему майбутнього, розробка програм розвитку та ведення діалогу з урядом країни, який в свою чергу зобов'язується хоча б раз на виборчий період представити доповідь про майбутнє Фінляндії [32].

Цікаво розглянути і такий аспект як самоідентифікація народу Фінляндії. Справа в тому, що через довгий час перебування у складі інших країн, у фінів сформувався відомий «комплекс меншовартості». Навіть сьогодні, коли країна вже здобула добробут і визнання як однієї з найкомфортніших для життя, вони продовжують вважати себе меншістю у світі. Внаслідок цього, фіни дуже турбуються про свій міжнародний імідж. Для цього вони роблять фокус на технологіях. Ще з кінця XIX століття державні органи активно впроваджують та стимулюють використання новітніх технологій, що мали прикладне значення та сприяли розвитку держави. Іспанський письменник, будучи консулом в Фінляндії у 1896-97 роках писав: «телефонів майже стільки ж, скільки кухонного посуду» [17, с. 177]. Фактично, країна визначила сферу, яка одночасно і забезпечить їм виживання та процвітання і стане візитною карткою Фінляндії.

В цілому варто відзначити, що політична культура фінів характеризується високим рівнем довіри і співпраці між громадянами та органами влади. Середня явка на виборах становить 70.52%, що є одним з найбільших показників в Європі. Варто відзначити роль вищої освіти. Так, серед тих хто закінчив вищу освіту,

показник явки на виборах становить 91%, а серед людей з нижчим рівнем освіти ця цифра 58% [44, с. 60].

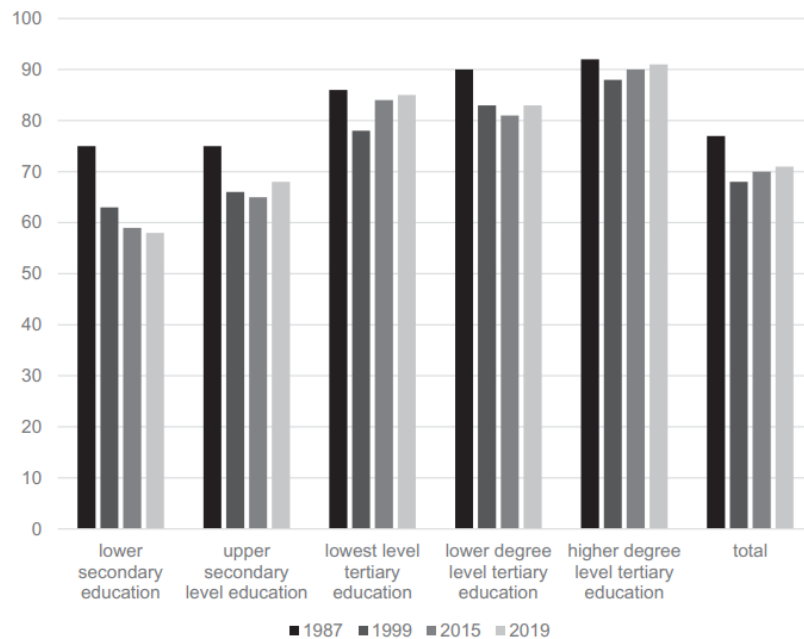

Рис. 1. Явка виборців за освітою на парламентських виборах у Фінляндії 1987, 1999, 2015 та 2019 років [44 с.61]

Крім цього, політична участь не обмежується виключно участю у виборах. Відтак, показник участь в роботі громадських організацій серед країн Скандинавії також один з найвищих, 34.1% у Фінляндії та 27.9% у Норвегії [27, с. 195].

Втім, виборчий процес Фінляндії не є ідеальний. Однією із проблем, з якою стикаються громадяни – велика кількість партій та кандидатів. Дослідження вказують на негативну кореляцію між кількістю кандидатів та явкою виборців. Громадянам важче визначитись за кого голосувати, адже це потребує вивчення великою кількості інформації. У 2019 році до парламенту було обрано 8 партій, хоча цифра зареєстрованих становила 19.

Для вирішення цієї проблеми – уряд Фінляндії запровадив додаток з порадами щодо голосування (Voting Advice Applications). Це європейська практика, яка стала незамінним атрибутом виборчих кампаній багатьох країн ЄС. Це такі онлайн-інструменти, які узгоджують політичні уподобання окремого виборця з широкого кола політичних питань з уподобаннями партій чи окремих

кандидатів, які балотуються на виборах. [46] Такий додаток є системним заходом публічного управління з метою залучення населення до виборчого процесу. По суті, VAA - це онлайн-бази даних позицій партій щодо низки ключових політичних питань. Порівнюючи позицію користувача з цих питань з позицією партій, програма видає своєрідну пораду щодо голосування - зазвичай у вигляді впорядкованого списку, на чолі якого стоїть партія, яка найбільш близька до політичних уподобань користувача.

Так само Фінляндія намагається залучити якомога більше виборців шляхом доступності голосування. Виборчі дільниці розташовуються в школах, лікарнях та поштових відділеннях. Країна розглядала і онлайн-голосування, проте вирішила поки обмежитись можливістю віддати свій голос через пошту. Таким чином, виборці можуть проголосувати не виходячи з дому.

2.2 Роль органів публічного управління у сфері освіти у формуванні політичної свідомості. Досвід Норвегії

Не менш важливо розглянути й роль органів публічного управління у сфері освіти як ключового чинника формування політичної свідомості та активної політичної участі громадян. Історія досліджень на цю тему проходить крізь роки, починаючи з XX ст. Особливої актуальності вона набула після публікації роботи Алмонда та Верби. Відтак, була помічена кореляція: чим вищий рівень освіти у людини, тим частіше вона бере участь у виборах, демонстраціях та інших формах громадської активності. За даними норвезького дослідження, ті хто закінчили заклад вищої освіти, є в три рази політично активнішими та в три рази більше часу присвячують добровільним організаціям, ніж ті, хто мають лише шкільну освіту [49, с. 205].

В Норвегії, політична освіта функціонує ще з XIX століття, і постійно трансформується. Пройшовши процес демократизації у 70-их роках минулого століття, ЦОВВ поставили в пріоритет заохочення політичної участі, навчаючи різним її формам. Королівське міністерство освіти та досліджень розробили програму окремої дисципліни Політична освіта, яку викладають у старших

класах школи, і вона є частиною курсу суспільствознавства, що включає ще 4 теми: «Людина і суспільство», «Ринок праці та економіка», «Мультикультурне суспільство» і «Міжнародні відносини». Проте, важливо відзначити, що вступ, підготовка до вивчення таких предметів, відбувається ще з 1 класу. Дітям вже з самого початку намагаються в доступній формі пояснити основні інститути суспільства в якому вони живуть.

Французький історик Фран Одіжє звертає свою увагу на те, що в багатьох західних культурах участь у виборах, сплата податків та інші громадські чесноти подаються в беззаперечній та авторитарній манері. Так само і в Норвегії, навчальна програма визначає політичну участь, зокрема голосування, як обов'язок перед нацією. Проте залишається незрозумілим як такий обов'язок пояснюють для учнів [39, с. 25].

Аналізуючи підручники з політичної освіти, затверджених Міністерством, норвезький професор К'етіл Борхауг (Kjetil Børhaug) відзначив відсутність виключно загального пояснення політичної участі. Натомість, учням розповідають про її різні форми – такі як голосування, участь в протестах, членство в партіях чи громадських організаціях, зв'язок з представниками влади, медіа тощо.

Питання чому активна політична участь важлива так само розглядається з різних сторін та в різній мірі. До прикладу частина книг має окремі розділи, присвячені цій тематиці з академічним викладом матеріалу. Особливо популярним є представлення проблем вигаданих персонажів та як вони можуть бути вирішені політичним шляхом.

Великою мірою увага приділяється індивідуальному підходу. Виходячи з логіки, що політична участь залежить від прагнення відстоювати власні інтереси та цінності, підручники вказують на вплив політичних рішень саме на ті питання, які особливо турбують молодих людей. Така логіка має на меті розбудити внутрішнє бажання молоді бути політично активним, показуючи як політика впливає на такі питання як продаж алкоголю, освіта, аборти, екологічні проблеми, соціальні та інші.

Розповідається про те, як будучи політично активним громадянином, людина може повпливати на ці питання. Наприклад, студентам повідомили, що їх університет збираються закрити найближчим часом і вони будуть переведені до іншого навчального закладу. В цій ситуації показують, як молоді люди самоорганізуються, аби обговорити як запобігти цьому. Значний акцент робиться на тому, що кожна людина, як і учні, хотіли б напевно самостійно впливати на своє життя і те, що їх оточує. «Що ви думаєте є неправильним, несправедливим, що б ви хотіли змінити? Чи ця проблема суто ваша відповідальність чи вона вимагає втручання органів влади? Чи можете ви повпливати на органи влади, шляхом голосування чи мітингів?» - такі та інші питання висувуються на обговорення, даючи зрозуміти, що політика насправді впливає на кожного.

Найголовніше в цьому те, що кожна проблема супроводжується прикладами з життя, аби краще донести думку до учнів. Крім цього зачіпається популярне питання про те як одна людина може повпливати на цілу систему. Один з підручників, наполягає на важливості кожного голосу, приводячи в приклад результати минулих виборів де результат вирішився кількома голосами. Головною тезою виступає «Якщо не голосуєш ти, то за тебе голосує хтось інший»

Ще одна теза, яка висвітлюється в підручниках це позиціонування політичної участі як обов'язком перед демократичним устроєм. Фактично, демократія існує завдяки людям, адже вони обирають хто буде представляти їх інтереси в парламенті, вони впливають на рішення влади та є єдиним джерелом цієї влади. Якщо люди перестануть бути політично активними – це становить пряму загрозу для демократії. Ми всі любимо ті блага які дає нам демократичний устрій, але навіть не задумуємось над тим, що це саме його (а відповідно і наша) заслуга і відповідальність. Підручник риторично запитує чи хотіли б учні жити в країні, де все вирішує одна людина, систематично порівнюючи демократію та диктатуру. Автори зазначають, що ми сприймаємо демократію як щось дане, при цьому забуваючи про загрози які постійно «нависають» над нею. Задається

питання, що ми можемо зробити аби забезпечувати сталий розвиток і функціонування демократії [39].

Як можна побачити, Норвегія приділяє велику увагу тому, аби привчати людей до політичної активності змалку. Випускники шкіл вже стають підготовленими та обізнаними громадянами, які знають як їм реалізувати своє право на політичну участь.

2.3. Шведський підхід до прозорості в публічному управлінні як фактор розвитку політичної культури

Цікавим є той факт, що скандинавські країни, як і багато інших, колись страждали від низького рівня довіри між населенням і владою. Вирішення цього питання постало в ході другого етапу реформи місцевого самоврядування у 1980-1990-их роках. Тоді місцеві органи влади низки країн затвердили так звані «хартії демократії», метою яких було реалізація низової демократії [25, с. 263].

В цьому контексті цікавий досвід Швеції, а саме в питаннях громадського контролю. Ця країна стабільно займає одне з найнижчих місць у світових рейтингах поширення корупції, що значною мірою пояснюється ефективно функціонуючими механізмами громадського нагляду. Важливу роль у цьому процесі відіграють засоби масової інформації, релігійні інституції та суспільна думка. При чому, ця система настільки сильна, що через негативний імідж посадовця чи підприємця, один буде вимушений піти у відставку, а з іншим ніхто не захоче мати справу серед бізнесменів.

Окрім цього, механізмами контролю на законодавчому рівні наділені громадські організації. Відтак, у Швеції незалежний моніторинг здійснює ГО «Демократичний аудит». До неї входять провідні політологи, економісти та науковці країни. Так само існує й ще одна організація «Інститут проти хабарів», яка діє ще з початку ХХ ст.. Важливо відзначити, що фінансування ГО відбувається як від приватних підприємців, так і від Торгової палати Стокгольму [21, с.100].

Ключовою рисою політичної культури Швеції є високий рівень довіри до влади. Відносини між суспільством і владою сприймається як співробітництво заради досягнення спільної цілі – добробуту країни. Такий настрій був не завжди, а виник після Другої світової війни, коли постало питання відновлення держави. Органи публічної влади Швеції постійно підтримують фінансово волонтерські організації, впроваджуючи дотації та субсидії, а 90% населення є учасником хоча б однієї з них. Така єдність простежується і в тому, що 80% робітників підприємств є членами профспілок, що показує – шведи усвідомлюють важливість кооперації [47, с.76].

Велику роль в формуванні такої політичної участі відіграє те, наскільки громадяни взагалі обізнані в тому, що відбувається в державі, або іншими словами – наскільки ефективно реалізована інформаційна політика ЦОВВ. Швеція в цьому плані є першою країною в світі, яка почала працювати над прозорістю та комунікацією ще у 1766 році, видавши закон про свободу видань, а згодом «Основний закон про свободу вираження» (The Fundamental Law on Freedom of Expression). З плином часу законодавство розширювалось, але головна проблема була в тому, що влада його не дотримувалась. Це спричинило зниження ефективності управління фінансовими, технічними та іншими ресурсами, що в свою чергу сприяло падінню довіри до державного апарату.

Органи публічного управління, розуміючи ризик втратити владу та зниження конкурентоспроможності країни, запровадила «Відкрити шведську кампанію». Мета цієї ініціативи була у приверненні уваги громадян до важливості обізнаності про політику інформаційної відкритості, що проводиться органами влади, а також у підвищенні інформованості населення про діяльність влади. Зараз Швеція забезпечує доступ громадськості та ЗМІ до майже всієї урядової інформації, за винятком питань національної безпеки [37].

Крім цього, визначальну роль у легітимності державної політики відіграє верховенство права. У парламенті Швеції, закони створюються за консультативним принципом «знизу», залучаючи до обговорення і розробки громадське суспільство. Майже кожен законодавчий акт готується спеціальними

комісіями, призначеними урядом. Коли вони складають проекти звітів або пропонують нові закони, вони завжди надсилають ці документи на розгляд і коментарі організаціям, які зацікавлені в цьому процесі. Цей процес, відомий як ремісія, створює відкритий цикл зворотного зв'язку, що не лише підвищує якість політичних рішень та законів, а й сприяє зміцненню їх підтримки серед громадськості. Крім того, будь-який громадянин Швеції має право подати свої зауваження до звіту комісії [47, с. 77-80].

Швеція є лідером серед країн ОЕСР за рівнем залучення стейкхолдерів до процесів ухвалення рішень. Вона отримала 0,83 бала, що значно перевищує середній показник по ОЕСР у 0,52. Особливо високі результати країна демонструє щодо практики участі зацікавлених сторін (0,32) та їхнього наглядового впливу (0,29), що майже досягає максимального можливого рівня 0,33 у кожному з вимірів [51].

В цілому можна простежити що культура політичної участі цієї країни сформувалась шляхом надання широких повноважень місцевим громадам. Зокрема, вони самостійно себе фінансують та мають право визначити розмір податків в своїй громаді. Навіть сам закон «Про місцеве самоврядування в Швеції» не встановлює єдиний список питань, якими обмежується діяльність органів місцевого самоврядування. А навпаки, окреслено лише компетенцію державних органів влади, відповідно все решта – повноваження місцевих громад.

Крім цього, законодавство Швеції надає можливість контролювати жителям громади діяльність посадових осіб і право оскаржувати їх рішення в судовому порядку, якщо вони суперечать законним правам громадян. Таким чином звичайний член комуни може оскаржити будь яке рішення місцевої влади через адміністративний суд. Також, подати скаргу можна до омбудсмена парламенту, який щороку надає звіт про перевірки за скаргами громадян.

Крім цього контроль за діяльністю здійснюють ЗМІ. Хоча це важко назвати контролем в звичайному розумінні, а радше співпраця. Медіа постійно аналізують рішення на предмет їх відповідності інтересам громади, але і органи влади самі охоче надають цю інформацію, підтримуючи рівень прозорості та

відкритості своєї діяльності. Роль ЗМІ насправді дуже велика і в тому числі через встановлення прозорих процедур фінансування центральними органами виконавчої влади. Швецькі медіа є одними з найвільніших за дослідженнями OECD [23].

2.4 Цифровізація місцевих органів влади Великої Британії як шлях до підвищення політичної участі

Найефективнішим способом активізації політичної участі громадян є створення простих і доступних механізмів розв’язання локальних проблем. Людина йде собі по вулиці, бачить розбитий тротуар – сфотографувала і відразу надіслала скаргу. Саме до такої практики вдалися органи державної влади в Британії.

По-перше, варто згадати в цьому контексті урядову ініціативу Шотландії CivTech. Це державна програма, яка об’єднує державний, приватний та інші сектори для вирішення суспільних проблем. Суть полягає в тому, що в рамках ініціативи виноситься якась проблема суспільного значення, і кожен охочий може розробити технологічне рішення для її вирішення. Це чудова можливість для ІТ стартапів проявити себе, отримавши фінансування. В рамках цієї програми, і не тільки, були створені дійсно корисні додатки, які покращили умови життя громадян і водночас підвищили їх політичну активність.

Головною ідеєю цифровізації виступає можливість спрощеного та безпечного обміну інформацією. Жителі Британії можуть повідомити про якусь подію чи стан вулиці, отримати зворотній зв’язок від інших користувачів і автоматично надіслати звернення до місцевої влади. Не потрібно переходити на складні урядові сайти і розбиратись як це все працює, дзвонити по телефону чи заповнювати величезну кількість сторінок інформації. Все відбувається прямо в одному додатку і саме це створює відчуття легкості і бажання взяти в цьому участь [14, с. 21-23].

Прикладом такої програми є FixMyStreet, розроблена неурядовою організацією mySociety і затверджена для використання місцевими радами по

всій країні для покращення взаємодії з громадянами та ефективності управління. Це застосунок, який дозволяє жителям міста повідомляти про локальні проблеми. В ньому користувачі можуть вказати точне місце та опис того, що потрібно вирішити. Таке звернення автоматично потрапляє на пошту відповідної комунальної служби, і через 4 тижні служба підтримки FixMyStreet зв'язується із заявником уточнити чи було вирішено клопотання. Серед проблем, здебільшого базові «негаразди» міста: покинуті транспортні засоби, графіті, неосвітлені ліхтарні стовпи, вибоїни, сміття, тощо. Додаток здобув шалену популярність через свою простоту і залучив людей до активної участі в своїй громаді. Такий канал громадської участі у вирішенні проблем значною мірою наділило жителів міст реальною владою.

Головною особливістю такого додатку, який відрізняє його від звичних механізмів подання заяв до органів місцевого самоврядування, є його публічність. Замість того, щоб реєструвати свою заяву на сайті міста, де ніхто окрім Вас і держслужбовців не буде про неї знати, громадяни роблять це у відкритому доступі. Таким чином, інші мешканці можуть бачити проблеми, про які було повідомлено, і те, як місцева влада їх вирішує. Громадськість може не лише повідомляти про проблеми, але й активно обговорювати їх, що створює суспільний розголос та сприяє швидкому вирішенню питань [42].

Є ще один подібний додаток Love Clean Streets, проте на відміну, від попереднього – він створений комерційною компанією і працює не по всій Британії, а лише з тими муніципалітетами, які уклали угоду. Крім цього, функціонал застосунку не містить шляхів обговорення, тобто інші користувачі не можуть коментувати вже існуючі проблеми. Питання, які покладені до вирішення майже в повній мірі стосуються чистоти вулиць [45].

В цілому можна помітити, що головна причина популярності таких додатків - спрощення інструментів громадської участі. Коли людина легко може вирішити те, що відбувається у неї під домом, це запускає ланцюжок політичної участі громадян на національному рівні і формує політичну культуру активного

населення. Якщо можна вирішити локальні проблеми, тоді громадянин все частіше задається питанням «А що можна вирішити ще?»

Висновки до другого розділу

Проаналізувавши Європейський досвід трансформації органів публічного управління під впливом зміни політичної культури, в першу чергу варто відзначити співпрацю країн Скандинавії, після другої світової війни, утворивши політичну течію нордизму. Впровадження стратегії обміну досвідом ЦОВВ щодо управлінських рішень виявився ефективним інструментом для розвитку країн Північної Європи, які після трагедій війни поставили за мету благополуччя та розвиток.

Приклад Фінляндії демонструє важливість вивчення історичних викликів в процесі формування стратегій розвитку держави та прийняття управлінських рішень. Таким чином формується вектор розвитку, навколо якого об'єднуються люди. Ефективне реагування на запит населення насамперед в обороноздатності країни підвищило лояльність до органів публічної влади та гарантувало європейський курс Фінляндії.

Проведений аналіз засвідчив, що основою для високої політичної участі всіх країн – довіра. Формування такої довіри є результатом налагодженої та послідовної комунікації між державою і суспільством. Зокрема, приклад Швеції демонструє ефективність впровадження урядом інформаційних кампаній, спрямованих на підняття рівня обізнаності населення в політиці, яку проводить уряд та можливостях впливу на неї. Таким чином водночас підвищується легітимність органів державного управління.

Якщо говорити про безпосередні інструменти залучення громадян до політичної участі з метою демократизації держави, то тут можна виділити два ключових: освіта та децентралізація.

Як показує дослідження провідних науковців - рівень освіти прямо корелює з рівнем політичної активності громадян. Освіта це чудовий інструмент для того, аби закласти фундамент політичної участі і сформувати ціннісні

орієнтири молоді. Аби забезпечити демократизацію держави на майбутні покоління та підвищити політичну участь, Королівське міністерство освіти та досліджень запровадили уроки політичної освіти. Мова йде створення повноцінної навчальної дисципліни «Політична участь» для учнів усіх класів. Починати потрібно з самого початку, тобто з першого класу намагались доносити важливість кожної людини у будівництві благополучного суспільства.

Крім цього, як показав досвід Швеції, з управлінської точки зору, доцільним є інституціоналізація участі громадських організацій у процесах вироблення та реалізації публічної політики. Це передбачає створення сприятливих умов для їх функціонування, зокрема через фінансову підтримку, з метою формування додаткових каналів демократичного контролю та зворотного зв'язку між владою і громадянським суспільством.

Для підвищення рівня громадянської залученості необхідно забезпечити доступність інструментів впливу не лише на віддалені та опосередковані сфери, а передусім на ті аспекти суспільного життя, з якими громадяни стикаються у повсякденному житті. Мова йде про розбиті вулички, якими людина кожного дня добирається на роботу, розмальований фасад будинку, чи непрацюючий ліхтар біля під'їзду. Як показує досвід Британії, цифрові додатки для вирішення цих питань користуються значною популярністю саме завдяки своїй зручності та публічності – подання скарги та її вирішення відомі кожного користувачу, що створює додатковий суспільний розголос. Подібні інструменти є надзвичайно корисними, адже зменшують прірву між владою і населенням.

РОЗДІЛ 3. РОЛЬ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У РОЗВИТКУ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

3.1 Вплив війни росії проти України на політичну культуру українського народу

Процес становлення української держави має довгу та тяжку історію боротьби за незалежність і об'єднання. Понад сім століть, український народ був розділеним і перебував під контролем інших держав, що суттєво обмежувало можливості для інституційного розвитку, демократичного врядування та формування національної ідентичності. Та все ж, найбільшим противником незалежності України історично була і залишається росія, діяльність якої завжди спрямовувалась на встановлення прямого чи опосередкованого контролю над українським народом, що супроводжувалась масовими утисками культури та жорстокими репресіями. Війна росії проти України у різних її формах триває вже не одне століття, починаючи з очевидних захоплень територій і закінчуючи гібридною війною. За цей час український народ пережив заборону української мови та культури, русифікацію, розстріли інтелігенції, викривлення історії, геноцид населення, голодомори та інші репресії [6 с.74-76].

Після здобуття незалежності України у 1991 році, головною зовнішньою загрозою, яка водночас виливається у внутрішню, продовжує бути росія. Головною метою для себе влада сусідньої країни визначає відновлення сфери впливу часів СРСР. Це супроводжується постійною пропагандою, дестабілізацією суспільно-політичної ситуації всередині країни, перешкоджанням проєвропейському курсу та вступу до північноатлантичного альянсу [7 с.62].

Апогеєм імперських планів держави-агресора стала спочатку анексія Криму та частини Донбасу у 2014 році, а згодом і повномасштабне вторгнення у 2022-му – найбільше з часів II світової війни. Фактично знову, в черговий раз, Україну хочуть позбавити незалежності, «взяти під своє крило», захопити.

Таким чином ми маємо історично сформовану культуру боротьби за виживання, подібно до тієї, яку переживала Фінляндія. Це створює необхідність реалізації постійної підтримки обороноздатності держави збоку відповідних органів виконавчої та законодавчої влади.

Втім, в контексті політичної культури та політичної участі громадян України варто заглянути трохи в історичні події протягом незалежності. Перебування у складі СРСР суттєво вплинуло на політичну культуру українців. Зокрема, серед негативних наслідків, які перейшли у спадок від радянщини, є комплекс меншовартості. Влада СРСР свідомо стирала національну самовизначеність, замінюючи її на ідеологію «радянської людини». При цьому, варто відзначити, що панівна мова, література, музика була саме російською, а всі справи вирішувались в Москві. Інші культури, зокрема українська, витіснялись, а людей примусово переселяли в інші регіони, аби змішати населення і таким чином не допустити вибухів національних рухів. Це все створило образ «старшого брата» в лиці росії, на якого потрібно рівнятись і наслідувати.

Одним із наслідків радянського тоталітарного минулого стала закритість та ієрархічність системи публічного управління, що не передбачала участі громадян у прийнятті рішень. Індивід розглядався не як суб'єкт управління, а як його об'єкт. Це сприяло формуванню патерналістських установок, орієнтації на харизматичного лідера, від якого очікувалося вирішення всіх суспільних проблем. У подальшому такі очікування часто призводили до розчарування в органах влади та втрати довіри до державних інституцій. Абсолютна необізнаність в державних процесах, хто за що відповідає і як можна самостійно вплинути на це [7 с.63-66].

На додачу до цього, комуністичний режим породив неймовірне толерування до корупції, «кумівства», та зловживання владою. Система органів публічного управління характеризується закритістю та поганою комунікацією із суспільством.

Географічне розташування України є межею між європейським та азійським світом, а факт розділеності і перебування різних частин країни під впливом різних держав з правовими та культурними відмінностями в минулому, значною мірою впливає на світосприйняття та політичну культуру сьогодення. Зокрема, у ХХІ ст. це відобразилось у народних суперечках щодо мовних питань та політичного вектору руху держави.

Таким чином, Україна увійшла в період незалежності, успадкувавши від радянського минулого не лише деформовану політичну культуру, але й архаїчну модель публічного управління, побудовану на централізації, жорсткій вертикалі влади, бюрократизації та відсутності громадського контролю. Така система була несумісною з принципами демократії, прозорості та підзвітності. В умовах посттоталітарного суспільства це призвело до низки проблем: орієнтування на харизматичного лідера, толерування корупції, брак прозорості та відкритості органів державної та місцевої влади, комплекс меншовартості, відсутність політичної освіти. На фоні нереалізованої потреби у змінах це призвело до розвитку політичного негативізму або навіть апатії. Таким чином, ці проблеми стають серйозними перешкодами євроінтеграції та демократизації держави, та вимагають трансформацій системи публічного управління.

Поворотним моментом в історії розвитку політичної культури стали події Революції Гідності 2013-го року. Вже не вперше українці виявляли своє невдоволення політичною ситуацією в країні (Помаранчева революція, Революція на граніті), проте саме цей, спочатку мирний протест, заклав фундамент будівництва громадянської української нації. Люди вийшли на вулиці в підтримку проєвропейського руху України, після того як уряд проросійського президента В. Януковича відмовився від підписання Угоди про Асоціацію з ЄС. Спершу це була мирна акція студентів, проте після силового нічного розгону демонстрантів, протест поширився проти свавілля міліції, придушення громадянських свобод, тотальної корупції і набув кривавого характеру [20, с. 38-39]. Це стало піковим моментом прояву негативізму по відношенню до влади і формувало запит на зміну поточної системи управління.

Для громадян України вступ в ЄС означав дійсну розбудову демократичних інститутів, затвердження верховенства права, прозорості політичних процесів. Події Євромайдану затвердили в політичній культурі населення і в політиці держави проєвропейський курс. Це був перший в історії незалежності випадок тотальної мобілізації заради спільної мети.

Такий сильний вибух національної свідомості та згуртованості спричинив фундаментальні зрушення в сторону демократизації суспільства та публічного управління. Було проведено ряд політичних реформ, зокрема децентралізації, яка суттєво розширила повноваження місцевих громад у проведенні місцевої політики. Анексія частини території України росією після Революції Гідності, коли країна була ослабленою і переживала внутрішні коливання, ще більше закріпила прагнення народу відгородитись від держави-сусіда [11].

Хоча Євромайдан 2013-го року і зрушив радянську політичну культуру громадян, втім дослідження показують, що станом на 2015 рік, близько 45% населення все ще вважало державу відповідальною за благоустрій, тоді як 48% поділяли більш ліберальний погляд, згідно яким держава повинна бути відповідальною за встановлення рівних умов гри. Крім цього, все ще спостерігалась низька участь в громадських організаціях, залученість в механізми громадського контролю або участі в політичному житті. В серпні 2016, лише 32% громадян заявили про готовність збільшити свою участь в процесі прийняття рішень на місцевому рівні, якщо будуть розроблені необхідні механізми. Втім, варто відзначити, що на практиці, після Революції Гідності частка громадських та волонтерських організацій справді суттєво збільшилась [53, с. 262-266].

Таким чином, події 2013–2014 років стали каталізатором трансформації системи публічного управління в Україні - від авторитарно-бюрократичної моделі до більш відкритої, демократичної та підзвітної. Визначення курсу на євроінтеграцію як стратегічного пріоритету стимулювало запровадження низки реформ, орієнтованих на прозорість (обов'язкові декларації, публічні закупівлі, відкриття реєстрів), децентралізацію та підвищення ефективності управлінських

інституцій. Органи влади почали адаптуватися до вимог суспільства щодо відкритості й підзвітності, однак ці зміни мали фрагментарний характер і не завжди супроводжувалися реальним наданням політичного впливу громадянам. Попри зростання політичної свідомості та активності населення, механізми участі залишалися недостатньо розвиненими, що обмежувало вплив людей на прийняття рішень. У свою чергу, патерналістська модель продовжувала бути домінуючою, що призводило до різкого всплеску надій на нового лідера і так само швидкого розчарування, що породжувало політичний негативізм та навіть апатію [54, с. 186].

Початок повномасштабної війни, розгорнутої російською федерацією, у 2022 році став чорною сторінкою в історії незалежної України. Водночас, ці події стали найсильнішим рушієм громадського руху, об'єднавши все населення, незалежно від статусу, місця проживання чи політичних поглядів. Війна об'єднала громадян і владу навколо спільної проблеми. В перші місяці війни українське суспільство було як живий організм – єдиний в усьому. Це сприяло тимчасовому згуртуванню суспільства та влади, посиленню громадської активності й формуванню спільних ціннісних орієнтирів.

Український народ став символом стійкості, хоробрості і незламності в світі. Збройні сили змогли протистояти «другій армії світу», яка очікувала захопити Київ за три дні. Тепер війська України є найчисельнішими в Європі, а українська армія вважається однією з найсильніших в світі [36].

Зросла і довіра до державних інституцій. Відтак, за даними КМІС, довіра до президента України в грудні 2022 становила 84%, до уряду 52%, до Верховної ради 32%, а до Національної поліції 52%. Українській армії довіряли 96 відсотків населення [36]. Проте з плином часу організм почав давати збій. Корупційні скандали в органах влади, неефективне використання ресурсів, зловживання владою стали все частіше привертати увагу громадськості. Водночас з цим виникли проблеми у бізнес-секторі, де утиски, погіршення умов для ведення діяльності та відсутність підтримки з боку держави створювали негативне ставлення до органів влади. Ці процеси разом із загальнонаціональним

економічним спадом та відсутністю успіхів на фронті почали призводити до розчарування в суспільстві. На фоні цього серед населення спостерігається загострення відчуття несправедливості, втоми та апатії.

Станом на березень 2025 року, за результатами дослідження центру Разумкова, найбільша недовіра серед населення є до політичних партій (79%), Верховної Ради України (77%), судової системи (73%), уряду (71%). Так само високий рівень недовіри спостерігається до антикорупційних органів, зокрема НАБУ, Національному агентству з питань запобігання корупції, Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі не довіряють 62% населення.

Викликає занепокоєння і низька довіра до засобів масової інформації, яким довіряє лише 41%, натомість половина опитаних висловлює недовіру. Велика ймовірність, що це пов'язано із введенням Національного телемарафону «Єдині новини» та підконтрольним владі чи олігархам ЗМІ.

Водночас, що стосується форм політичної участі, то українці висловлюють доволі високу довіру до волонтерських організацій – 80%, та до громадських організацій – більше 60 відсотків [28].

Найбільше населення турбують неефективні рішення та відсутність прозорості в діях влади. На думку українців, влада повільно приймає рішення і реагує на корупційні скандали лише після суспільного тиску в соц.мережах та збоку ЗМІ.

Станом на вересень 2023 року, більша половина населення України висловила свою зацікавленість політикою – близько 62 відсотків, що є найбільшим показником з часів Помаранчевої революції (тоді було 63%). Значно вище показник зацікавленості серед жінок – з 49% у 2019 році, до 59% в 2023-ому. Водночас, близько 50% респондентів заявило, що хотіли б більше розбиратись у політичних процесах, а 37% не хотіли б цього. Це говорить, що незважаючи на проблеми в державі, суспільство не повністю перейшло в стан апатії, а доволі пильно стежить за політичною ситуацією в країні. Це безумовний плюс, адже відкриває можливості для розвитку громадського суспільства.

Знову ж таки, спостерігається кореляція між рівнем освіти та зацікавленістю політикою. Серед громадян з загальною середньою освітою частка зацікавлених становить 54%, тоді як серед випускників ЗВО показник сягає 67 відсотків. Крім цього, співвідношення тих хто бажає краще розбиратись в політиці складає 41 та 55 відсотка відповідно [8].

Якщо співставити високу довіру до громадських організацій, велику зацікавленість політичними процесами, та бажанням більше в них розбиратись то звідси випливає, що війна внесла значні зміни у громадській свідомості населення. Проте, результати дослідження вказують на кричущу проблему – а саме відсутність знань як реалізувати своє право на політичну участь. Відтак, більше 63% респондентів вказали на відсутність інформації про те, як вони можуть захищати свої права та контролювати владу. Що особливо примітно, так це те, що показник залишається таким самим як у 2019 році. При чому, знову ж таки – громадяни з вищою освітою краще обізнані в цьому питанні, ніж громадяни з загальною середньою. Що ще більш цікаво, так це те, як і тут проявляється довіра до громадських організацій. Саме цей інститут громадського суспільства населення вважає найбільш зацікавленим у тому, аби громадяни мали більше знань про те, як влаштовані політичні процеси в країні.

Втім, на практиці, частка тих, хто бере участь в громадській діяльності становить 18%, що є значним приростом в порівнянні з довоєнним періодом (10%). Та все ж цей показник є все ще низьким, в порівнянні з країнами Скандинавії, де цей показник вище 30%. Тут також спостерігається кореляція із рівнем освіти – громадяни з вищою освітою є більш активними. Це ще раз наголошує на важливості освіти, і особливо саме політичної, яка повинна викладатись ще зі шкільних часів, а не лише бути вузькою спеціальністю у ЗВО. Більше того, самі громадяни (82%) вважають необхідним кожному мати хоча б мінімальні знання про політичну систему країни.

Втім важливо відмітити тенденцію, за якою більше хочуть вивчати можливості політичної участі ті громадяни, які і так мають в цьому мінімальні знання, якимось дотичні до цього чи просто цікавляться політикою.

На потенціал розвитку громадської активності вказує готовність значної частки населення, яка до цього ніколи не була активною, об'єднуватись з іншими громадянами в громадські організації для захисту своїх прав та інтересів [8].

Таким чином можна відзначити, що війна згуртувала населення навколо однієї ідеї – боротьби. Згодом це трансформувалось в гордість бути українцем, і чіткий намір встановлення справедливості. Людей які були аполітичними значно поменшало, кожен другий громадянин активно слідкує за політичними процесами, адже кожен з них напряду стосується виживання України як нації, як держави. Українці стали ще більш нетерпимими до проявів корупції. Через «наелектризованість» суспільства, кожен корупційний скандал стає головною темою обговорення ЗМІ та соц.мереж, а відтак здійснюється значний розголос та тиск на органи влади.

Показники політичної активності, громадської активності, зацікавленості політикою значно зросли з початком війни, і хоча після трьох років бойових дій статистика знизилась, вона все одно є вищою, ніж до подій 2022 і 2014 років. Це свідчить про становлення національної свідомості під впливом війни. Саме тому, можна стверджувати, що питання забезпечення безпеки та процвітання країни є вже не просто бажанням населення, а реальною потребою. На сьогодні важливо зберегти цей рівень громадської активності серед населення, та впроваджувати інструменти і реформи для його подальшого зростання.

Втім, ми бачимо, що органи влади не в змозі ефективно відповідати цим потребам. Високий рівень довіри серед громадян залишається лише по відношенню до президента та Збройних сил України. В усіх інших ключових органах трьох гілок влади цей показник є критично низьким – більша половина населення висловлює недовіру. Така ситуація може спричинити посилення негативізму та навіть політичної апатії, що вже частково спостерігається в українському громадському суспільстві. Відтак, органам публічного управління необхідно впровадити ряд змін, аби відповідати воєнним трансформаціям політичної культури країни [20, с.50].

3.2 Перспективи адаптації європейського досвіду в Україні

Після завершення Другої світової війни, країни, шоковані колосальними втратами та руйнуваннями, почали свій шлях відновлення. На першому місці постала не ворожнеча, а співпраця. Окрім відомих всім таких союзів, як ЄС, НАТО, ООН та інші, особливе місце мала окрема співпраця між країнами, близькими по менталітету, цілям та баченням майбутнього. В цьому контексті варто згадати, раніше зазначену, співпрацю органів публічної влади скандинавських країн, яка отримала свою назву «Нордизм». Головною ідеєю такої моделі розвитку є обмін досвідом та тісна співпраця урядів країн зі спільними інтересами. За допомогою активного вивчення іноземних практик, залучення відповідних експертів та проведення повноцінного бенчмаркінгу – країни систематично покращують внутрішні політичні процеси, впроваджують нові інструменти демократії та взаємно ростуть.

За час повномасштабного вторгнення, Україна здобула велику кількість партнерів в Європі, які активно допомагають боротись проти росії та в той же час розвивати та підтримувати демократичні процеси. Серед таких країн найбільшу допомогу відносно власних ресурсів надають країни Балтії та Скандинавії. Мотивація цих країн дуже проста – інвестуючи в Україну, вони інвестують у власну безпеку. Враховуючи період спільної історії, та сучасної постійної загрози, співпраця з цими країнами буде вигідна обом сторонам.

В першу чергу це звісно безпекова співпраця, проте, за прикладом Франції та Німеччини після другої світової, ми можемо припустити що зближення стосунків в одній сфері, сприяє співпраці в інших [15]. Зокрема, для підвищення довіри громадян, ефективним буде встановлення тісної співпраці антикорупційних органів України з відповідними органами країн Скандинавії. Така міжнародна експертна підтримка сприятиме не лише адаптації кращих практик, але й пришвидшить інтеграцію України до європейських стандартів управління.

Приведений вище досвід Фінляндії був не просто так. В українців з фінами є набагато більше спільного, ніж може здатись на перший погляд. Перш за все,

обидві країни пройшли через складну історію колоніалізму і довгий час були в складі інших держав, що сильно вплинуло на культуру та свідомість націй. Фіни майже втратили себе і зі встановленням незалежності головний фокус визначили саме на збереженні та розвитку власної культури. Загроза існування, боротьба за незалежність, втрата територій, вплив русифікації – це все змусило фінів раз і назавжди об'єднатись, аби цього більше не допустити. Крім цього, однією із проблем яка турбувала фінське суспільство – міжнародний імідж. Намагаючись перемогти комплекс меншовартості, уряд країни обрав сферу в якій країна завжди вирізнялась відкритістю – сферу технологій – і почав інвестувати в цей сектор, фінансувати дослідження та інновації. Наразі сектор приносить 6% до ВВП країни та дає робоче місце більше 300 тис. фінам. Чітке та прозоре законодавство, суспільна потреба та власні знання перетворили ІТ сектор в Фінляндії на справжній технологічний рай у Європі [43].

Україна може багато чого почерпнути з міжнародного досвіду, зокрема у сфері стратегічного державного управління. По-перше – історія боротьби. Центральною ідеєю має стати інтеграція безпекового чинника в усі рівні публічної політики - від культури до економіки. Це вимагає від ЦОВВ створення нової стратегії розвитку державного управління. Відповідно до цієї стратегії має відбуватись перегляд традиційних моделей прийняття рішень: органи виконавчої влади, парламент та органи місцевого самоврядування повинні ухвалювати рішення з урахуванням їх впливу на національну безпеку та стійкість держави. Такий підхід потребує інституційного зміцнення державного управління - запровадження стратегічного планування, міжвідомчої координації, посилення аналітичної спроможності органів влади.

Крім того, стрімкий розвиток України у сфері military tech ставить нові виклики перед системою публічного управління. Необхідне створення ефективної інфраструктури для розвитку оборонно-промислового комплексу: модернізація державного фінансування, розробка прозорих механізмів державно-приватного партнерства, стимулювання інвестицій через податкову політику. Держава має виступити одночасно як регулятором, так і гравцем -

стратегічним замовником, створивши можливість для підтримки інновацій, освітніх програм та реінтеграції військових у цивільне життя. Таке реформування публічного управління є ключем до стійкого повоєнного розвитку та збереження державного суверенітету.

Важливо пам'ятати, що піднесення національної свідомості, яке прийшло разом із війною, може так само швидко сплинути. Тому необхідно одразу працювати над тим, аби цей настрій перетворити у постійне буття. Для цього необхідно розвивати власну культуру. Культура – це не лише маркер ідентичності, а й інструмент державної стійкості. Тому важливо заохочувати її розвиток і водночас боротись із популяризацією ворожої культури. Це повинно бути реалізовано через політику Міністерства культури та стратегічних комунікацій України. Зокрема, шляхом збільшення фінансування українського мистецтва та кіно, підтримка культурних діячів та проектів. У співпраці з Міністерством цифрової трансформації, можна створити цифрову платформу для грантів, де молоді митці подають інформацію про себе, проект та відео-пітч і отримують фінансування на прозорих умовах як від держави, так і від приватних компаній. Така міжвідомча співпраця має стати прикладом сучасного публічного управління, орієнтованого на сталий розвиток культурного простору.

Наступним і, як показують дослідження та реальні приклади європейських держав, найважливішим кроком для побудови політично активного населення – впровадження політичної освіти. Кандидат політичних наук, Микола Іванов, приводить у своїх роботах давню істину, що будь які соціальні перетворення стають можливими завдяки трансформації свідомості всіх соціальних верств населення [12, с. 41]. Шляхом численних помилок і розчарувань, як показують опитування, в суспільстві вже сформувався запит на політичну освіту, а тому її реалізація повинна бути покладена на Міністерство культури та стратегічних комунікацій України та Міністерство освіти і наук України.

Питання політичної освіти постало в Україні відносно недавно, а перші обов'язкові уроки «Громадянської освіти» з'явилися лише в 2018 році для учнів 10-их класів. Проблема полягає в одразу декількох аспектах. По-перше –

тривалість уроків 2 години на тиждень, що є недостатньо, враховуючи, що предмет викладають лише рік. Через всеосяжність курсу, який передбачає знання з таких сфер як філософія, політологія, економіка, соціологія, банально не вистачає часу для того, аби глибоко розглянути окремі питання, як от важливість політичної участі громадян. По-друге, той факт, що предмет починає викладатись лише в 10 класі – робить його неважливим в очах учнів і сприймається просто як ще один, який потрібно закрити. Старша школа це період коли українські студенти активно починають готуватись до ЗНО/НМТ та вступу до закладу вищої освіти. Це супроводжується зміщення фокусу із загальної маси предметів на ті, які важливі для успішного складання іспитів. Якщо врахувати ще й вищезгадане ставлення до предмета як нового, «однорічного», то одразу стає зрозуміло, що рівень засвоєння інформації з цього курсу буде мінімальним і не дасть ефективного результату. Тому необхідно впроваджувати уроки громадянської освіти (і політичної як її складової) раніше. В Україні вже почали над цим задумуватись, так В межах реформи «Нова українська школа» було започатковано інтеграцію громадянської освіти до навчальних програм. Зокрема, учні 5–9 класів вивчають основи громадянської компетентності в межах курсу історії України, а для учнів 6–9 класів передбачено окремий предмет. [24].

Проте, країни, для яких політична освіта є не новим питанням, пішли ще далі. Відтак, в Норвегії поняття демократії і громадянства з'являються у шкільній програмі ще з початкової школи. З 1 по 7 клас викладають предмет «Суспільні науки», що поєднує історію, географію та громадянську освіту, а громадянську освіту як окремий предмет починають вчити у 8–10 класах. Крім цього, якщо розглянути годинне навантаження, яке визначене у наказі Міністерства освіти і науки України від 09 серпня 2024 р. № 1120 «Про внесення змін до типової освітньої програми для 5 – 9 класів закладів загальної середньої освіти», то на громадянську та історичну галузь закладено мінімум 35 годин на рік або максимум 70, тобто годину чи дві на тиждень. Це найменший показник серед усіх інших галузей. До прикладу, природнича коливається від 52.5 до 105 годин на рік, Соціальна та здоров'язбережувальна від 35 до 105-ти. [29], [9].

Фактично, навіть попри те, що предмет почали вивчати в школах раніше – увагу йому приділяють все ще найменше, як і історії.

В тій самій Норвегії, орієнтовні години на рік складають від 50 до 100, в Великій Британії предмет викладають мінімум 1.5 години на тиждень, разом із обов'язковою практикою. До речі, ще одним недоліком нововведень – це відсутність практичних уроків. В Німеччині, до прикладу, започаткували проекти «Юніорські вибори», який відбувається паралельно зі справжніми виборами. Така ініціатива привчає до критичного підходу до виборчого процесу, адже аналізуються програми кандидатів, розповідається на що потрібно звернути увагу, вивчається особливості проведення виборів і тд. Це з самого початку навчає учнів демократичним процесам і вкорінює звичку до політичної активності змалку. Крім цього, наприклад, в Великій Британії обов'язковими є проведення практичних уроків – дебатів, участь у молодіжних радах, тощо. Уряд країни вважає, що саме за допомогою практичних занять найкраще розвивається розуміння про те, як влаштовані політичні процеси та дає відчуття учням на власному прикладі ті аспекти, які неможливо передати лише теорією. Більше того, така практика значно сильніше закріплює отримані знання на роки вперед, ніж звичайні контрольні тестування [33].

Органам публічного управління у сфері освіти України варто переглянути існуючий підхід та зробити вивчення політичної участі конкуруючим в загальній системі знань, спираючись на міжнародний досвід. Це потребує не лише зміни навчальних програм, а й інституційної підтримки, підготовки вчителів, а також збільшення бюджету.

Освіта відіграє ключову роль у побудові держави, однак не менш важливою є наявність демократичного середовища. Впровадження інструментів участі громадян має відбуватись паралельно з реформами у сфері освіти. Однією з головних проблем в Україні залишається низький рівень довіри до державних інституцій.

З початком повномасштабної війни зросла увага громадян до політичної інформації. За даними дослідження USAID/Internews, основним джерелом новин

для 73% українців стали телеграм-канали [26]. Водночас суспільство зазначає недостатню прозорість дій органів влади та неефективну комунікацію, що сприяє поширенню дезінформації та знижує рівень довіри.

В Україні дуже сильним є інститут суспільного тиску, який особливо виріс завдяки використанню соц.мереж. Масовий розголос проблеми в соціальних мережах став новим способом прояву громадської активності. Це безумовний плюс, який неодноразово приносив позитивні результати, впливаючи на дії влади, проте і він не позбавлений ризиків. Серед найбільшого - легке поширення дезінформації та пропаганди [2]. Це вказує на потребу розвитку медіаграмотності населення..

У цьому контексті публічне управління має зосередитись на удосконаленні державної комунікаційної політики. Міністерству культури та інформаційної політики у співпраці з профільними фахівцями повинні розробити стратегічний документ щодо політики комунікацій з населенням, з урахуванням сучасних цифрових форматів та моделей споживання інформації. Такий документ буде базовим документом, що буде мати загально обов'язкове значення та буде включати: комунікації в ЗМІ, соц.мережах та між колегами. Правила спілкування, норми спілкування, теми спілкування.

Прозорість влади реалізовується завдяки вільному доступу до інформації та донесенню цієї інформації суспільству. Тому що, як часто буває, звіти про діяльність якогось органу, дійсно є у відкритому доступі, але про нього ніхто не знає і не користується. Саме тому, до прикладу в Швеції, органи влади активно співпрацюють зі ЗМІ, самостійно поширюючи інформацію. Але тут в Україні виникає інше питання – більшість населення не довіряє традиційним, найбільшим ЗМІ через їх «близькість» до владних еліт та олігархів.

Враховуючи зростаючий суспільний запит на створення незалежних медіа, український публічний сектор має розглянути можливість запровадження системи державної підтримки недержавних ЗМІ. З огляду на складність ринку медіа - високі витрати, нестабільність прибутку та ризик зникнення незалежних

інформаційних платформ - доцільним видається впровадження моделі фінансової підтримки на конкурсній основі.

У цьому контексті може бути застосований досвід Швеції, де функціонує незалежний орган - Рада з медіапідтримки (Mediestödsnämnden), який адмініструє державні дотації для ЗМІ. Для уникнення політичної заангажованості орган діє автономно від уряду, ухвалюючи рішення на основі чітких критеріїв (аудиторія, регіональна присутність, фінансові показники), без урахування змісту матеріалів.

Аналогічна структура в Україні могла б функціонувати як незалежна установа при участі представників громадянського суспільства, зокрема експертів у сфері медіа. Розробка прозорих процедур фінансування, включно з публічними консультаціями щодо змін правил надання підтримки, сприятиме формуванню відкритого інформаційного простору та зниженню рівня політичної недовіри.

Ще одним інструментом громадської участі, який забезпечує контроль за діяльністю органів влади є залучення стейкхолдерів у законотворчому процесі. У Швеції діє юридично прописаний механізм Remisser, який передбачає обов'язкове проведення консультацій з відповідними відомствами, громадськими організаціями, муніципалітетами та іншими зацікавленими стейкхолдерами перед затвердженням законопроекту. Іншими словами, уряд країни, розсилає в обов'язковому порядку проект закону, так би мовити, на письмову оцінку. Метою таких дій є дізнатись думку тих, кого зачіпає закон, і чи підтримує громадськість закон.

Крім цього, на урядовому порталі публікується перелік усіх поточних консультацій із вказівкою електронних адрес для надсилання письмових коментарів. Тож будь-яка бажаюча особа, має право подати зауваження, а не лише офіційно запрошені інстанції. Таким чином, навіть якщо організація чи громадянин не увійшли до списку remissinstanser, вони завжди можуть надіслати свій відгук. Всі подані зауваження зберігаються в архівах уряду та стають частиною підготовчої бази для ухвалення остаточного рішення [48].

Для безпосереднього включення стейкхолдерів у законодавчу дискусію парламент використовує відкриті комітетські слухання. Наприклад, коли комітет з питань освіти розглядав законопроект про вищі навчальні заклади, він проводив відкриті слухання за участю представників вищих навчальних закладів. Такий формат дозволяє безпосередньо викладати свої позиції перед депутатами і відповісти на запитання [52].

Завдяки такій законодавчо ухваленій практиці, бізнес-асоціації, профспілки, різні галузеві об'єднання, юридичні та інші організації регулярно отримують запрошення коментувати законодавчі ініціативи.

В Україні аналогічні механізми існують частково. Зокрема, публічні консультації стосуються переважно регуляторних актів, і не охоплюють весь масив законопроектів [30]. Зворотній зв'язок за результатами консультацій, як правило, відсутній, а висновки громадських рад або слухань мають лише рекомендаційний характер. Враховуючи високий рівень довіри населення до громадських організацій, впровадження системного механізму публічних консультацій із закріпленням зобов'язанням їхнього опрацювання могло б суттєво підвищити прозорість та легітимність законотворчого процесу.

Невдоволення ефективністю наявних інструментів, покладає відповідальність на органи публічної влади розробки нових шляхів залучення громадськості. Необхідно створити відповідний комітет ВР, який би займався обробкою громадських пропозицій до законопроектів, перед їх розглядом. Результати діяльності мають бути публічними і висвітлені на офіційному сайті із офіційними відповідями на пропозиції. Крім цього, рекомендується посилити співпрацю з головними ГО країни, як на місцевому так і державному рівнях, шляхом реалізації спільних законотворчих ініціатив.

Одним з головних сучасних позиціювань України є «Держава в смартфоні». Протягом останніх 5 років, зі створенням Міністерства цифрової трансформації було здійснено дійсно серйозний прорив у напрямку діджиталізації. Україна стала першою державою в світі, де юридично прирівняли електронний паспорт до фізичного. Урядова ініціатива «Дія» кожного року

цифровізує все більше і більше державних послуг, полегшуючи доступ до них для всіх громадян.

Цей інструмент може бути так само корисним і в питаннях громадської участі. Як було проаналізовано вище, громадська активність починається з малого і можливість попіклуватись про свою вулицю, може вирости у піклування про місто та країну в цілому. Цим шляхом пішла Британія, де на національному рівні було створено додаток, який дозволяв жителям міст повідомляти напрямку відповідним службам про проблеми на вулицях – вибита дорога, пошкоджений фасад, несправність ліхтарів і тд.

В Україні немає єдиного додатку чи сервісу, який можна було б налаштувати під окремий регіон та вирішувати комунальні проблеми. Натомість діє Гаряча лінія міста. Проте основною проблемою є те, що її функціонал, зручність та ефективність не є однорідною. Відтак, проаналізувавши гарячу лінію трьох міст – Львова, Києва та Одеси, можна побачити суттєві відмінності у підходах до вирішенню цього питання.

Гаряча лінія міста Львів має три основних шляхи комунікації – сайт, додаток та група у соц.мережі Facebook. Найзручнішим і найбільш поширеним є саме третій варіант – люди можуть легко і швидко написати пост, прикріпити фото і взяти участь в обговоренні в коментарях під дописом. Все відбувається у публічній площині і будь який охочий може переглянути звернення та написати коментар [5].

В Києві на стадії бета-тестування працює додаток 15-51 і однойменний сайт. Все так само зроблено в найкращих традиціях відкритості і зручності – можна легко додати скаргу, прикріпити фото і переглянути інші звернення мешканців. Недоліком є відсутність можливості обговорювати проблему [4].

Гаряча лінія міста Одеси вирізняється закритістю та обмеженим функціоналом. Зокрема, існує лише один спосіб залишити заявку – через офіційний сайт. До самого ж звернення неможливо прикріпити фото. На відміну, від інших прикладів, тут інформація про проблему, стан її вирішення та відповідь від комунальних служб доступна лише для автора самого звернення. Брати

участь в обговоренні також не можна. Відтак, результатом такої реалізації є те, що гаряча лінія користується найменшою популярністю серед розглянутих міст. При цьому, комунальних проблем зовсім не меншає, як показують неодноразові публічні скарги містян [3].

Таким чином, можна окреслити важливі принципи реалізації будь яких державних та муніципальних сервісів громадської участі – відкритість, зручність та легкість. Дотримуючись їх, можна бути переконаним, що продуктом дійсно будуть користуватись, а не він буде зроблений просто для галочки. Проте, як видно з практики, не всі міста розвиваються однаково. В цьому контексті, було б корисно використати досвід Британії, і у співпраці Міністерства цифрової трансформації із приватними компаніями, впровадити єдиний додаток на всій території країни, але при реєстрації користувача встановлюється окремий регіон. Завдяки цьому вдасться стабілізувати якість роботи сервісу для жителів всіх міст.

Висновки до третього розділу

Таким чином трансформація сучасного українського населення в політично активне суспільство бере свій початок з Революції гідності та подій на сході країни у 2014-ому. Спочатку в свідомості людей закріпилась ідея європейського, демократичного майбутнього країни, яке базується на повазі до прав людини, верховенстві права, відповідальності влади і прозорості державних інституцій. Ця ідея стала каталізатором активної громадянської позиції, яка вимагала від влади не лише реформ, але й відкритості в прийнятті рішень, доступу до інформації та залучення громадян до процесів управління. Згодом, після 24 лютого 2022 року, її підкріпила ідея власної обороноздатності.

Відтак, майбутня стратегія державного розвитку повинна будуватись з огляду на ці дві ідеї. Як бачимо з досвіду Фінляндії, наявність спільного бачення майбутнього та спільних цінностей серед всього населення сприяє єдності та участі у процесах розвитку держави. Для цього потрібно також перебороти комплекс меншовартості, який пригнічує віру у власну спроможність щось

змінити, та формує імідж нації як неважливу, другорядну. Україна має потенціал стати передовим гравцем у сфері *military tech*. Для цього важливо законодавчо закріпити конкуруюче фінансування оборонно-промислового комплексу, створити сприятливі умови для залучення іноземних інвестицій і виробництва в сфері ОПК. Також, пропонується міжвідомча співпраця Міністерство культури та Мінцифри для стимулювання розвитку українського культурного мистецтва.

З огляду на країни Європи, можна виділити два ключових аспекти які безпосередньо впливають на рівень політичної участі населення. По-перше це якісна, пріоритетна політична освіта. Україна вже почала звертати на це увагу і навіть пройшла декілька реформ. Спершу було введено предмет Громадянська освіта для учнів 10 класів, проте із впровадженням НУШ (Нова Українська Школа) – вивчення предмету поширилось і на всю середню та старшу школу. Втім це все ще далеко від того, що пропонує європейський досвід. Перш за все – мала кількість годин на вивчення. Попри те, що Громадянська освіта тепер вивчається починаючи з 5 класу, на неї все ще виділяють найменше годин серед усіх предметів в школі. Різниця з Норвегією, Німеччиною та Великою Британією становить від 1.5 до 2 разів. Більше того, в Норвегії, де політична участь є однією з найбільших в Європі, політична освіта починає впроваджуватись ще з 1 класу і триває протягом всього шкільного часу. Наступною проблемою є відсутність практичних занять. Європейські країни розуміють, що саме через моделювання ситуацій можна найкраще донести інформацію і що найголовніше – інтерактивні завдання допомагають краще запам'ятати і засвоїти матеріал. Міністерство освіти і науки України необхідно переглянути і затвердити нові принципи вивчення предмету Громадянської освіти з огляду на міжнародний досвід. Збільшення освітніх компонентів покладає на публічне управління в особі МОН не тільки збільшення годин навчання, а також запровадження підвищення кваліфікації працівників закладів освіти та обов'язкове складання залікових робіт щодо управління змінами зокрема щодо політичної участі.

Наступним завданням публічного управління є формування сприятливого середовища для реалізації громадянської участі. Важливо не лише дати

можливість створювати громадські організації, організовувати громадські ради і слухання, але й дати можливість суспільству впливати на рішення. Відповідно, це створює необхідність утворення ЦОВВ спеціального органу, відповідального за комунікацію та підтримку незалежних медіа через систему субсидій і дотацій. Крім цього, Міністерству культури та інформаційної політики доцільно розробити повноцінну стратегію з політики комунікації.

Крім того, важливим інструментом забезпечення ефективної участі зацікавлених сторін у законотворчому процесі є запровадження механізму обов'язкових консультацій, подібного до ремісії, що діє у Швеції. Цей механізм передбачає юридично закріплену вимогу надсилати проекти законів на розгляд і письмову оцінку відповідним асоціаціям, неурядовим організаціям, муніципалітетам та іншим зацікавленим суб'єктам до їх остаточного ухвалення. Важливо, що всі надані зауваження обов'язково опрацьовуються, а результати розгляду публікуються у відкритому доступі на офіційному порталі, що забезпечує прозорість і підзвітність процесу. З огляду на сучасний запит українського суспільства, викликаний змінами політичної культури, запровадження аналогічного механізму на рівні Верховної Ради України має стати обов'язковою практикою. Це не лише підвищить реальну політичну участь громадян, але й розширить можливості впливу громадських організацій, довіра до яких є однією з найвищих серед суспільства.

Відомим є вислів що великі справи починаються з малого. У громадській участі все те саме. Таким чином, давши змогу населенню легко і зручно вирішувати комунальні питання місцевого рівня і головне – бачити результат своїх зусиль, можна пробудити зацікавленість і в політичних процесах. На це потрібно звертати увагу в рамках державної стратегії із діджиталізації державних послуг. Відповідно, пропонується посилити міжвідомчу співпрацю Міністерства цифровізації України та органів місцевого самоврядування для спільного впровадження цифрових платформ.

ВИСНОВКИ

Політична культура населення в першу чергу характеризується наявним типом політичної участі. Форма політичної участі має властивість змінюватись під впливом як зовнішніх подій, так і внутрішніх публічно управлінських рішень, при цьому формуючи нову політичну культуру та нові запити. В свою чергу, головним обов'язком системи публічного управління для збереження власної легітимності та розвитку країни є відповідність цим змінам та водночас сприяння сталому розвитку країни. Таким чином утворюється взаємний вплив політичної культури і системи публічного управління.

Після здобуття незалежності, модель публічного управління залишалась централізованою, закритою, без реальних механізмів участі громадян. Політична культура характеризувалась орієнтуванням на харизматичного лідера, корупцією, браком прозорості та відкритості органів державної та місцевої влади, комплексом меншовартості, відсутністю системної політичної освіти. Така система гальмувала економічний та демократичний розвиток країни, що спричиняло наростаючий негативізм в суспільстві, вказуючи на необхідність змін в органах публічної влади.

Події, які пережила Україна у 2013-2014 роках, зрушили посттоталітарну систему державної влади в бік демократизації. Під впливом трансформацій суспільства, які базувались на ідеї євроінтеграції, було проведено ряд важливих реформ – серед них децентралізація, реформа державних закупівель, введення обов'язкових електронних декларацій та інші.

Втім, зазначені зміни не підвищили лояльність до органів влади, а розчарування в ще одному лідері породжувало апатію. Система органів публічного управління не змогла повністю трансформуватись відповідно до запитів суспільства – відкритість і прозорість залишились фрагментарними, як і присутність громадського контролю. Спостерігається брак усталеного свідомого сприйняття політичної участі, як невід'ємного кроку до розвинутого, демократичного суспільства.

Як показали результати дослідження, трансформація політичної культури не є явищем відділеним, а зовсім навпаки – це результат комплексу історичної спадщини, сучасних проблем та їх рішень. В центрі побудови політично активного суспільства є усвідомлення загальної мети, цілі. Навколо неї повинна будуватись політика органів державної влади, вона повинна бути вкорінена в головах населення як те, без чого неможливе існування. Тоді вона буде породжувати бажання (або навіть потребу) у її досягненні через політичну участь.

Повномасштабне вторгнення ще більше підняло ці запитання, а разом із тим з'явилась ціль, яка об'єднала всю країну – гарантування безпеки держави. З 2022 року, відбувся величезний «бум» громадянської свідомості, який розбудив серед населення бажання відстоювати власну країну, культуру, право на самовизначення. Для того аби відповідати цим змінам, центральним органам виконавчої влади потрібно розробити нову стратегію розвитку обороноздатності держави. Необхідно встановити податкові стимулювання для залучення інвестицій у military tech напрямку та розробити прозорі механізми державно-приватного партнерства. Це допоможе у створенні нових робочих місць для ветеранів у післявоєнний період.

Крім цього, відродження національної ідентичності та посилення державної єдності вимагає від органів публічної політики підтримки розвитку національної культури. В ході дослідження виявлено особливу вагу міжвідомчої співпраці органів влади в цьому питанні, зокрема Міністерства культури та стратегічних комунікацій і Міністерства цифрової трансформації, задля створення прозорих та ефективних механізмів підтримки культурних ініціатив, як от створення цифрової платформи для подачі грантових заявок.

Численні опитування показують, що українці стали більше політично активними, готовими більше приймати участь у політичному житті держави. Відзначається ріст громадських організацій, волонтерів, громадських діячів, а довіра до них – залишається однією з найвищих. Відтак, така зміна політичної культури нації вимагає відповідні зміни і у системі публічного управління.

Перш за все потрібно удосконалити освітній процес з метою обізнаності громадян та як наслідок активізації політичної участі. Молодь – майбутнє країни, а шкільна освіта значною мірою формує світогляд людини на все життя. І хоч в Україні вже почали роботу над цим питанням, проте впроваджені кроки не достатньо гарантують отримання якісних і довгострокових знань.

Міністерству освіти і науки України потрібно впровадити ряд змін до чинної моделі вивчення предмету. По-перше, необхідно розглянути збільшення кількості годин на вивчення предмету «Громадянська освіта» та запровадження його починаючи ще з молодшої школи. В європейських державах, з високою політичною і громадською участю, кількість годин на вивчення в середньому вдвічі більша, а сам предмет починають вивчати з першого класу. По-друге, відсутність практичних уроків, з моделюванням різних форм політичної участі також серйозно зменшує ефективність навчання. Розглянувши досвід Британії, Німеччини чи Норвегії, можна перейняти практику ведення уроків громадянської освіти. Крім цього, подібні зміни в освітньому процесі вимагають від МОН впровадження програм підвищення кваліфікації працівників закладів освіти та обов'язкове складання залікових робіт щодо управління змінами зокрема щодо політичної участі.

Наступним кроком для формування політично активного населення є створення відповідних умов для політичної та громадської участі. В Україні існуючі форми залучення громадськості до прийняття управлінських рішень не в повній мірі відповідають змінам політичної культури. Відсутність обов'язковості механізмів залучення, має своїм наслідком пригальмовування та пасивність громадян.

В цьому контексті доречно розглянути практику проведення обов'язкових консультацій з відповідними громадськими організаціями та іншими зацікавленими стейкхолдерами перед прийняттям закону. Для цього пропонується створити відповідний комітет ВРУ, відповідального за попереднє обговорення законопроекту із зацікавленими представниками громадськості. Важливо, що зворотній зв'язок дійсно опрацьовується і жодне зауваження чи

пропозиція не може залишитись без офіційної відповіді. Наявність реального впливу збільшить зацікавленість населення у можливостях політичної та громадської участі. Таким чином створюються передумови для залучення громадян, які мають потенційну готовність до політичної активності, але не виявляють її через недовіру до ефективності наявних інструментів участі.

Для підвищення довіри та встановлення лояльних стосунків між державою та громадянами необхідно забезпечити ефективну систему комунікації органів публічної влади з населенням. Як показує досвід Фінляндії, формування стратегії відкритості, встановлення незалежних ЗМІ та співпраця з ними допомагає згуртувати населення і збільшити частку політично активних громадян. Для цього Міністерство культури та стратегічних комунікацій, у співпраці з експертами з Public Relations необхідно не просто оновити механізми комунікації, а розробити стратегічний документ щодо політики комунікацій з населенням, з урахуванням сучасних каналів поширення інформації та потреб громадян у прозорій взаємодії з владою.

Вплив публічного управління на політичну культуру це складний та багатовимірний процес, що є елементом загальнодержавної політики відбудови і вона неможлива без глибоких реформ у всіх сферах суспільного життя — освіті, правосудді, економіці, безпеці, культурі. Для того аби спростити цей процес, пропонується розглянути посилення міждержавної співпраці, за підтримки МЗС, яка передбачає постійний обмін досвідом, проведення бенчмаркінгу та залучення іноземних експертів у публічне управління. Це підвищить довіру до змін серед населення та посилить європейську інтеграцію країни.

Розглянуті в дослідженні зміни політичної культури вимагають зміни в державному управлінні. У цьому контексті викладені пропозиції не є лише реакцією на нові умови, а формують стратегічний напрям державної політики, орієнтованої на підтримку демократичних засад функціонування держави. Реалізація таких підходів сприятиме формуванню культури зрілої політичної нації та підвищенню рівня довіри до державних інституцій, що є необхідною умовою стабільності та сталого демократичного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боднаров О.Г. Політична участь і її різновид. 2009. С. 8 – 10
URL: http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/5084/1/2_9_2009-8-10.pdf (дата звернення: 06.04.2025).
2. Войчук В. Роль засобів масової інформації у демократичному політичному режимі. *Наукові праці міжрегіональної академії управління персоналом. Філологія.* 2024. № 2(12).
URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/philology/article/view/3986/4322> (дата звернення: 06.05.2025).
3. Гаряча лінія міста 15-35 Одеса.
URL: <https://1535.omr.gov.ua/map/> (дата звернення: 06.05.2025).
4. Гаряча лінія міста 15-51 Київ. URL: <https://1551.gov.ua/main> (дата звернення: 06.05.2025).
5. Гаряча лінія міста 15-80 Львів. URL: <https://1580.lviv.ua/> (дата звернення: 06.05.2025).
6. Гордійчук О. Генеза української політичної ментальності. *Державний університет «Житомирська політехніка».* 2024. URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.3.9> (дата звернення: 01.05.2025).
7. Гордійчук О. О. Україна & росія: основні аспекти інформаційної, гібридної та повномасштабної війни. *Державний університет «Житомирська політехніка».* 2024. № 4.
URL: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2024.4.8> (дата звернення: 01.05.2025).
8. Громадяни і політика: інтерес до політики, громадянська активність, політична освіта (вересень 2023р.). *Центр Разумкова.*
URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/gromadiany-i-polityka-interes-do-polityky-gromadianska-aktyvnist-politychna-osvita-veresen-2023r> (дата звернення: 06.05.2025).

9. «Громадянська освіта. 6–9 клас» для закладів загальної середньої освіти : Мод. навч. програма від 30.12.2024. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2024/Model.navch.prohr.5-9.klas-2024/30-12-2024/hromadyanska-osvita-6-9-kl-vasylkiv-ta-in-30-12-2024.pdf> (дата звернення: 06.05.2025).

10. Зеленько Г. Політичний протест зими 2013–2014 років в Україні: зміст, форми, наслідки., 2018. С. 39 – 52 URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/zelenko_politychnyi.pdf (дата звернення: 12.04.2025).

11. Зігрій І. Причини, наслідки та рушійні сили революції гідності. *Соціокультурні та політичні пріоритети української нації в умовах глобалізації.* 2019. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/34759> (дата звернення: 01.05.2025).

12. Іванов М. Що таке „громадянська” і що таке „політична” освіта?. *Політичний менеджмент.* 2003. № 2. С. 41–49. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/11618/04-Ivanov.pdf?sequence=1> (дата звернення: 07.05.2025).

13. Іванова І. І. Політична апатія як феномен сучасної політичної практики., 2012. С. 247 – 251

14. Ігнатенко Л. Запровадження моделі громадської участі на місцевому рівні: досвід великої Британії. *Публічне управління та місцеве самоврядування.* 2024. № 3. URL: <https://doi.org/10.32782/2414-4436/2024-3-3> (дата звернення: 21.04.2025).

15. Історія створення ЄС. *Єланецька селищна рада.* URL: <https://elanecka-gromada.gov.ua/istoriya-stvorenniya-es-11-23-40-01-02-2023/> (дата звернення: 09.05.2025).

16. Кирпичник Р. І. Роль нордизму та його вплив на формування політичної культури скандинавських країн. *Вісник НТУУ "КПІ"*

Політологія. Соціологія. Право. 2023. № 1(57). С. 84–87.
 URL: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.1\(57\).280798](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.1(57).280798) (дата
 звернення: 23.04.2025).

17. Кирпичник Р. Особливості формування політичної культури
 Фінляндії. *Young Scientist.* 2018. № 2(66). С. 175–178.
 URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-39> (дата звернення:
 21.04.2025).

18. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом
 на 1 січ. 2020 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-
 вр#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text) (дата звернення: 10.05.2025).

19. Косілова О. І. Політична участь як форма реалізації
 політичних прав: теоретико-правовий дискурс. *Вісник НТУУ «КПІ».*
Політологія. Соціологія. Право. Випуск 2 (50) 2021. С. 127 – 133 URL:
<http://www.socio-journal.kpi.kiev.ua/archive/2021/2/23.pdf> (дата
 звернення: 06.04.2025).

20. Кривошеїн В. В. Вплив «Революції Гідності» на політичну та
 правову культуру українського суспільства. *Вісник Національного*
університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».
 2016. № 2(29).

21. Кротюк А. М. Зарубіжний досвід участі громадськості в
 запобіганні корупційним злочинам. *Юридичний часопис Національної*
академії внутрішніх справ. 2021. № 1(21). С. 98–102.
 URL: <https://doi.org/10.33270/04212101.98> (дата звернення: 17.04.2025).

22. Кулеба О. Політична участь: суть, різновиди та особливості.
Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. № 22.
 2010. С. 65 – 69

23. Мірошник О. Інститут місцевого самоврядування у
 Швеції. *Центр Разумкова.* 2007. № 1. URL: [http://fmd.kh.ua/wp-
 content/uploads/2013/03/MiroshnykShvec.pdf](http://fmd.kh.ua/wp-content/uploads/2013/03/MiroshnykShvec.pdf) (дата звернення:
 21.04.2025).

24. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи. *Міністерство освіти і науки України*.

URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku#:~:text=Громадянська%20освіта> (дата звернення: 06.05.2025).

25. Муркович Л. Світова практика залучення громадян до участі в управлінні місцевими справами. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2013. № 2(17). С. 266–268.

26. Нинько Д. Найчастіше українці читають новини в Telegram - дослідження – DW – 07.11.2024. *dw.com*.

URL: <https://www.dw.com/uk/doslidzenna-telegram-najpopularnise-dzerelo-novin-dla-ukrainsiv/a-70725230> (дата звернення: 06.05.2025).

27. Новакова О. Формування нової ідеології політичної участі українців. *Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова*. 2015. Т. 194-199.

URL: <https://journals.uran.ua/spup/article/download/166422/165968> (дата звернення: 21.04.2025).

28. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів під час війни, віра в перемогу (лютий–березень 2025р.). *Центр Разумкова*.

URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremogu-liutyiberezen-2025r> (дата звернення: 06.05.2025).

29. Про внесення змін до типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти : Наказ від 09.08.2024 № 1120. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1120729-24#Text> (дата звернення: 06.05.2025).

31. Рудакевич О. М. Європейська політична культура: спроба концептуального осмислення. *Західноукраїнський національний університет*. 2013.

32. Савчук О. Іноземний досвід роботи комісій з питань майбутнього. *Європейський інформаційно-дослідницький центр*. С. 4–8. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28981.pdf> (дата звернення: 24.04.2025).

34. Уджмаджурідзе Г. Г. Політична участь як складова частина самоідентифікації індивідів. 2014. С. 92 – 96 URL: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/599/614> (дата звернення: 06.04.2025).

35. Ханстантинов В.О. Політична лояльність і роль еліти в її формуванні. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова* №15. 2014. С. 60 – 65 URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6561/Hanstantynov.pdf?Sequence=1> (дата звернення: 12.04.2025).

36. Цурканова І., Радкевич Т. Політична культура і культура політики: порівняльний аналіз сучасного стану суспільства в Україні. *Регіональні студії*. 2024. № 36. С. 11.
URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/70520/1/ПОЛІТИЧНА%20КУЛЬТУРА%20І%20КУЛЬТУРА%20ПОЛІТИКИ.pdf> (дата звернення: 01.05.2025).

37. Ярова Л. Інформаційна відкритість як загальна вимога функціонування демократичних політичних систем. *Одеська національна морська академія*. 2014. С. 120.
URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f535a3fa-580b-45cd-a348-774a1b0e848c/content> (дата звернення: 21.04.2025).

38. Almond G. A., Verba S. The civic culture. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1963. 574 p.

39. Justifying citizen political participation in Norwegian political education. *Journal of Educational Media, Memory & Society*. 2011. No. 2. P. 23–41. URL: <https://www.jstor.org/stable/43049369> (Last accessed: 21.04.2025).

40. Consolidated version of the treaty on European Union: of 26.10.2012 no. C 326/13. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF (Last accessed: 24.04.2025).

41. Deluca T. The two Faces of Political Apathy. T. Deluca. – Philadelphia: Temple University Press, 1995, с. 361

42. FixMyStreet. *Crowdsourcing and Government*. URL: <https://crowdgo.wordpress.com/case-studies/FixMyStreet/> (Last accessed: 25.04.2025).

43. Fourrage L. Inside Finland's thriving tech hub: startups and success stories. *Nucamp*. URL: <https://www.nucamp.co/blog/coding-bootcamp->

[finland-fin-inside-finlands-thriving-tech-hub-startups-and-success-stories](#)

(Last accessed: 25.04.2025).

44. Helimäki T., Wass H. Foiled at every turn? Understanding turnout in Finland. *Political behaviour in contemporary Finland*. 2024. P. 58–73. URL: https://www.researchgate.net/publication/378579927_Foiled_at_Every_Turn_Understanding_Turnout_in_Finland (Last accessed: 21.04.2025).

45. How to make a report. *Love Clean Streets*. URL: <https://lovecleanstreets.info/how-it-works> (Last accessed: 25.04.2025).

46. How voters choose one out of many: a conjoint analysis of the effects of endorsements on candidate choice / H. S. Christensen et al. *Political research exchange*. 2021. Vol. 3, no. 1. P. 4–6. URL: <https://doi.org/10.1080/2474736x.2021.1892456> (Last accessed: 21.04.2025).

47. Joshi D., Navlakha N. Social democracy in Sweden. *Economic and political weekly*. 2010. No. 47. P. 73–80. URL: <https://www.jstor.org/stable/25764156> (Last accessed: 23.04.2025).

48. Kompletterande bestämmelser till EU-förordningen om netto-nollindustrin: Remiss av promemorian Strategiska projekt no. KN2025/00239: as of 30 April 2025. URL: <https://www.regeringen.se/remisser/2025/02/remiss-av-promemorian-strategiska-projekt--kompletterande-bestammelser-till-eu-forordningen-om-nettonollindustrin/#:~:text=Innan%20regeringen%20tar%20ställning%20till,har%20rätt%20att%20lämna%20synpunkter> (Last accessed: 21.04.2025).

49. Lauglo J., Øia T. Education and civic engagement among Norwegian youth. *Policy futures in education*. 2008. Vol. 6, no. 2. P. 203–223. URL: <https://doi.org/10.2304/pfie.2008.6.2.203> (Last accessed: 10.05.2025).

50. Mills C. R. *White Collar: The American Middle Classes*. N.Y., 1951. p. 378

51. OECD Economic Surveys: Sweden 2023.

URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-surveys-sweden-2023_ceed5fd4-en.html (Last accessed: 23.04.2025).

52. Så arbetar utskotten. 2023. URL: <https://www.riksdagen.se/sv/sa-fungerar-riksdagen/utskotten-och-eu-namnden/sa-arbetar-utskotten/> (Last accessed: 09.05.2025).

53. Sydorchuk O., Haran O. Ukraine after euromaidan: increased pluralism amid patronal politics. P. 259–266.
URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/86b7ca42-74b3-4b6c-b534-919279b87ed4/content> (Last accessed: 06.05.2025).

54. Terzyan A. Towards democratic consolidation? Ukraine after the revolution of dignity. *Open political science*. 2020. No. 3. P. 185–189.